ALp (LKA) 1762

ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

2003 VASARIS - FEBRUARY Nr. 2 (346) $ 1.50

akiračiai

MĖNUO PO RINKIMŲ: ATODŪSIAI IR PAŠAIPOS

Kas pasikeitė po to, kai Lietuvos respublikos prezidentu buvo išrinktas 46 metų Rolandas Paksas?

Populiariausios televizijos humoro laidos, kurios vedėjas Vytautas Šerėnas pirmajame prezidento rinkimų ture surinko 8 proc. balsų, svarbiausiu herojumi tapo pats R. Paksas, jo žmona Laima ir net jų dukra. Bjaurūs žmonės tie lietuviai, ar ne? Neleidžia žmogui net iki vasario 26-osios, išrinktojo Prezidento inauguracijos dienos, prisikasti.

Ir taip, ir nelabai taip. R. Pakso nebuvo galima nepastebėti ar kaip nors apeiti ne tik humoro laidose, bet ir laikraščiuose. Situacija tokia: vos tik R. Paksas prasižioja, taip ir lauk akibrokšto Konstitucijai, esamai santvarkai ar net paprasčiausiai logikai.

Na gerai, pirmąjį rytą po rinkimų, kai dar nebuvo išsivadėjęs pergalės šampanas, dar buvo galima atleisti išrinktajam Prezidentui mintį, jog jis žada pakeisti Valstybės saugumo departamento, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Generalinės prokuratūros ir Krašto apsaugos ministerijos Karo žvalgybos vadovus, o jo bendražygiui Seimo nariui Dailiui Barakauskui – pareiškimą, jog Lietuva nuo šiol bus valdoma dekretais, kaip Rusijoje. Beje, Prezidento noras pakeisti Karo žvalgybos vadovą buvo mažų mažiausiai keistas, nes ši žinyba tėra tik vienos iš ministerijų nedidelis padalinys.

Bet ir praėjus dviems savaitėms po rinkimų, R. Paksas vis dar kalbėjo taip, tarsi rinkimų kampanija vis dar tęstųsi. Interviu „Reuters" agentūrai R. Paksas teigė, kad suteiks prezidento institucijai daugiau jėgos. Po R. Pakso susitikimo su generaliniu prokuroru Antanu Klimavičiumi paaiškėjo, jog būsimasis šalies vadovas norėtų pats dalinti užduotis prokuratūrai. Pirmoji užduotis generaliniam prokurorui buvo paskirta iškart. Jam liepta iki galo ištirti „Williams" atėjimo į Lietuvą ir šios JAV bendrovės veiklos užkulisius.

Būsimojo šalies vadovo aplinka neslėpė, kad užduočių neįvykdžius, generaliniam prokurorui gali tekti atsisveikinti su postu. Panašus likimas lauktų ir Valstybės saugumo departamento VSD, Specialiųjų tyrimų tarnybos STT vadovų.

Viskas būtų gerai, bet pagal Lietuvos Konstituciją visus šiuos pareigūnus skiria ir atleidžia Seimas. Tiesa, prezidento teikimu. Bet prezidentas paprastai teikia tik tas kandidatūras, kurios yra priimtinos Seimui, nes kitaip jos būtų atmestos. Be to, nė vieno šių išrinktojo Prezidento paminėtų pareigūnų kadencija net neina į pabaigą. Todėl po susitikimo su būsimuoju šalies vadovu A. Klimavičius skeptiškai įvertino R. Pakso komandos ketinimus skirti tokias užduotis prokuratūrai. Net A. Klimavičiaus žodžiuose, jog visos Generalinės prokuratūros užduotys yra suformuluotos Prokuratūros įstatyme ir Baudžiamojo proceso kodekse, galima įžvelgti menkai paslėptą pašaipą – Prezidente, pirmiausia perskaitykite Konstituciją ir įstatymus, o jau po to dalinkite užduotis.

Rinkimų kampanijos metu ir po jos labai aukštai savo galimybių kartelę užkėlęs R. Paksas dar iki pradėdamas eiti šalies vadovo pareigas įsivarė save į kampą. Viena vertus, jei jis nesugebės pašalinti iš posto VSD vadovo Mečio Laurinkaus, labai nepatenkintas dėl to bus „Avia Baltika" vadovas Jurijus Borisovas, kuris prieš rinkimus R. Paksui oficialiai įdavė milijoną litų. J. Borisovo garbei net išrinktojo Prezidento įgaliotinių susirinkimai vyksta rusų kalba – mat kitaip ponas J. Borisovas nelabai supranta. Antra vertus, jei išrinktasis Prezidentas nenuims M. Laurinkaus, jo autoritetui bus galas ir apačiose, kurios už jį taip entuziastingai balsavo.

Panašiai 1999-aisiais būtų atsitikę ir Valdui Adamkui, jei po jo viešai pasakytos kalbos, kurioje Prezidentas pareikalavo premjero Gedimino Vagnoriaus atsistatydinimo, pastarasis būtų neatsistatydinęs.

Pradėjęs nuo aiškios nesėkmės, R. Paksas pasmerktų save visai kadencijai likti nevykėliu, į kurį niekas nekreiptų dėmesio. Todėl M. Laurinkų sukompromituoti bandoma panaudojant visą R. Paksui ištikimą žiniasklaidą. VSD šefas buvo apkaltintas vykdąs dabartinio prezidento V.Adamkaus pavedimą „užčiaupti nepriklausomą spaudą". Didesnio absurdo sugalvoti turbūt jau neįmanoma. Net premjeras Algirdas Brazauskas pareiškė, jog tai „pasakos, bet tokios, kokių net vaikams negalima pasakoti".

Įdomių apmąstymų kelia ir artimiausia R. Pakso aplinka, kuri po vasario 26-osios turėtų įžengti į S. Daukanto aikštės rūmus. Vienas tamsiausių arkliukų – Raseinių rajono Ylių kaimo gyventojas 41 metų verslininkas Remigijus Ačas. Nors plačiajai visuomenei nieko nesako nei jo pavardė, nei jo verslas, jis turėtų tapti Prezidento patarėju teisėtvarkos ir specialiųjų tarnybų klausimais. Patarėja turėtų tapti ir Valstybinio medicininio audito inspekcijos direktorė Vitalė Vinickienė – itin labilios nervų sistemos veikėja. Bet tai, ką nuveiks šie patarėjai, sužinosime ateityje.

Kas dar pasikeitė Lietuvoje po rinkimų?

Po rinkimų „Vilmorus" agentūros atlikta apklausa parodė, jog išaugo Prezidentūros, Seimo, savivaldybių, partijų ir pirmiausia R. Pakso įkurtos Liberalų demokratų partijos autoritetas. R. Paksas pirmąkart aplenkė tokiose apklausose ligi šiol pirmavusį dabartinį šalies vadovą V. Adamkų.

Prieš pirmąjį prezidento rinkimų turą R. Paksui savo balsus ketino atiduoti tik 11,8 proc. apklaustųjų. Tuo tarpu dabar net 27,1 proc. jau mano, kad geriausiai jų interesams atstovauja išrinktasis Prezidentas.

Bet nepaisant pralaimėjimo, nesušlubavo ir V. Adamkaus autoritetas. Beveik 26 proc. apklaustųjų mano, kad būtent jis geriausiai atstovauja žmonių interesams, o palankiai jį vertina net daugiau žmonių nei R. Paksą – beveik 69 proc. apklaustųjų. Tuo tarpu R. Paksą – tik 63,8 proc. V.Adamkų dabar palankiau vertina net šiek tiek daugiau žmonių, nei prieš pat prezidento rinkimus.

R. Pakso įkurtos Liberalų demokratų partijos reitingas išaugo dvigubai. Nors savivaldybių tarybų rinkimuose šią partiją pagal mandatų skaičių aplenkė beveik visos parlamentinės partijos, po prezidento rinkimų už liberalus demokratus jau yra pasirengę balsuoti net 15,6 proc. žmonių. Prieš mėnesį tokių buvo tik 8,1 procento. Liberalus demokratus dabar lenkia tik valdančioji Socialdemokratų partija.

Kita vertus, to nereikėtų labai sureikšminti. Panašūs nugalėtojo partijos šuoliai buvo užfiksuoti ir prieš penkerius metus. Prezidentu išrinkus Centro sąjungos kandidatą V. Adamkų, šios partijos reitingai tuoj po rinkimų, 1998-ųjų pradžioje taip pat pašoko aukštyn – už ją buvo pasirengę balsuoti daugiau kaip 14 proc. rinkėjų.

Tuomet centristai partijų rikiuotėje buvo išsiveržę net į pirmąją vietą. Bet vėliau Centro sąjungos populiarumas ėmė tolydžio smukti, o per 2000-ųjų rudenį vykusius Seimo rinkimus centristai nesugebėjo įveikti 5 proc. barjero, garantuojančio vietas partijos sąrašo kandidatams.

Šiuo metu centristai kartu su Liberalų sąjunga ir moderniaisiais krikščionimis demokratais rengia didįjį dešinės suvienijimo planą. Netrukus turėtų būti įkurta viena stambi centro dešinės partija, kurios atsiradimą remia ir prezidentas V. Adamkus.

Tad naujajam prezidentui R. Paksui gali tekti susidurti ir su vieningais kairiaisiais, ir su suvienyta dešine. Žinant, kad R. Pakso komanda nežada būti politiškai ir intelektualiai pajėgi, išrinktojo Prezidento padėtis net prieš jam pradedant darbą nėra labai pavydėtina.

Rimvydas Valatka

Vilnius, 2003.II.2

Šiame numeryje

BONNA, VOKIETIJA, ANNABERGO RŪMAI

Informacijos apie Lietuvą ir lietuvius vokiečių kalba praeitis, dabartis ir ateitis.

LIETUVIŠKOJI MŪSŲ LAIKŲ PROZA

Kodėl rašytojų rikiuotėje vyrauja poetai? Riba, ties kuria pasibaigia literatūra ir prasideda žurnalistiniai vaizdeliai. Gavelis, Malūkas, Mikelinskas...

VIENOS FOTOGRAFIJOS ISTORIJA

Kaip prisiminimų apie Kauno getą knygoje atsirado berniukų su trumpomis odinėmis bavariškomis kelnėmis ir juos stebinčių Amerikos karių nuotrauka.

POLITINIO SUSIDOROJIMO ANATOMIJA

Kam ir kodėl užkliuvo Lietuvos „gintarinė ledi".

SKILTYS, LAIŠKAI, POLEMIKA
SPAUDOS APŽVALGA

LIETUVA IR IŠEIVIJA SPAUDOS VEIDRODYJE

RINKIMAI IR REKLAMA

Didžiausia šių Lietuvos prezidento rinkimų naujovė – turbūt pirmą kartą antrosios Respublikos rinkiminiame procese, kuriant vieno iš kandidatų įvaizdį taip plačiai buvo pasinaudota reklaminėmis priemonėmis. Prezidento rinkimus laimėjęs Rolandas Paksas pasinaudojo profesionalių viešųjų ryšių firmų paslaugomis, kurios, sukūrę rinkėjams patrauklų jo įvaizdį, prisidėjo prie Pakso laimėjimo. Viena iš Valdo Adamkaus pralaimėjimo priežasčių buvo jo rinkimų štabo vadovė Ona Volungevičiūtė, kuri, kaip kandidato įvaizdžio kūrėja ir rinkimų kampanijos strategė, patyrė visišką fiasko (*Veidas*, 2003, nr. 2). Po pralaimėtų rinkimų Volungevičiūtė *Lietuvos ryte* (2003 m. sausio 9 d.) pareiškė, kad dabar ji apie rinkimus supranta daug daugiau nei prieš tai. Todėl V. Adamkaus komandos galima būtų paklausti, kodėl ji buvo parinkta rinkimų kampanijai vadovauti?

Vakarų demokratijų rinkiminiame procese rinkiminė reklama yra įprastas reiškinys. R. Pakso štabe dirbęs viešųjų ryšių bendrovės „DDB & Co. Katkevičius" vadovas Aurelijus Katkevičius *Kauno dienoje* („Politinė skulptūra", 2003 m. sausio 11 d.) rinkimų procesą demokratijose komentavo taip:

Patikėkit, man teko iš arti matyti ne vieną ir ne dvi rinkimų kampanijas užsienyje, tačiau nei JAV, nei Rusijoje, nei kur nors Čekijoje jos nepraeina su „baltomis pirštinaitėmis". Visur susiduria siūlymai balsuoti ir „už permainas", ir „už stabilumą", visur įvykiai būna smarkiai dramatizuojami. Žmonės panašūs emocijomis, o ne racionaliais dalykais. Juos skiria tai, ką jie myli ir ko nekenčia, o ne tai, kas ką mano apie kokį konkretų dalyką. Rinkimų kovoje emocijos yra pagrindinis dalykas. Nesugebėjus jų sužadinti pralaimėjimas beveik garantuotas. Kita vertus, tos emocijos neturi nieko bendro su programinių nuostatų įgyvendinimu.

Šiuo metu viešųjų ryšių bendrovei „Acta Publica" vadovaujanti Rūta Vanagaitė, ten pat *Kauno dienoje* analizuodama prezidento rinkimų rezultatus teigė, jog tiksliau būtų kalbėti ne apie Rolando Pakso pergalę, o apie Valdo Adamkaus pralaimėjimą:

JAV prezidentai savo kalbose nevartoja nė vieno žodžio, kurio nebūna į Baltuosius rūmus atkeliaujančiuose laiškuose, būgštaujant, kad auditorija nesupras. Grubiai kalbant, čia veikia lygiai tie patys dėsniai, kaip ir pardavinėjant bandeles – niekam neįdomūs vakarykščiai kepiniai. R. Pakso štabas labai tiksliai išsiaiškino, ko žmonės nori ir patraukliai suformulavo pažadą tuos norus išpildyti. T.y. vykusiai supakavo prekę ir ją pardavė. Dabartinio Prezidento komanda sakė „viskas bus, kaip buvo", tačiau žmonės „neperka vakarykščių bandelių" ir už tokius dalykus niekada nebalsuoja.(...)

Vertindama priešiškumą, kurio sulaukė R. Paksas iš oponentų, vadinusių jį lietuviškuoju „Le Penu" ir „Haideriu", „Acta Publica" vadovė pripažino, jog šios ne pagal paskirtį vartojamos sąvokos greičiausiai turėjo atvirkštinę reakciją. Jei kas nors ir patikėjo išrinktąjį Prezidentą esant antisemitą ar ksenofobą, tai R. Paksą giriančios informacijos srautas buvo nepalyginti intensyvesnis.

Mums, gyvenantiems Amerikoje, gerai pažįstama politinė reklama, kai rinkimų kampanijos metu kalbėdami apie paskiras problemas kandidatai smarkiai sutirština spalvas. Amerikoje vartojama teigiama reklama, kurianti teigiamą kandidato įvaizdį, ir neigiama reklama, koneveikianti ir niekinanti varžovą. Neigiama reklama dažniausiai naudojama tada, kai kandidatas yra atsilikęs „reitinguose" ir reikia varžovą prisivyti. Žinoma, neigiama reklama Amerikoje yra labai rafinuota ir profesionali, kad niekas negalėtų prisikabinti ir, svarbiausia, kad rinkėjui nesusidarytų blogas įspūdis. Reklama Amerikoje kainuoja milžiniškus pinigus. Kai kas sako, kad rinkimus čia galima nusipirkti. Todėl JAV Kongresas bando spręsti pinigų rinkimuose problemą, tik jam tai sunkiai sekasi, nes abi didžiosios partijos ir nori apriboti pinigus plaukiančius į rinkimų kampaniją, ir bijo tą padaryti, kad nepralaimėtų sekančių rinkimų. Šie prezidento rinkimai parodė, kad pinigai ir rinkiminė reklama Lietuvoje irgi bus svarbūs ateityje, gal net jau per ateinančius Seimo rinkimus.

Kas iš tikrųjų nuteikia eilinį rinkėją rinktis vieną iš kandidatų – racionalusis ar iracionalusis pradas? Į klausimą dar nėra atsakyta ir, manome, vargiai kada nors bus atsakyta. Abu pradai rinkimuose svarbūs ir vieną iš jų pamiršti reikštų rizikuoti pralaimėti rinkimus.

Tame pačiame *Kauno dienos* (2003 m. sausio 11 d.) straipsnyje apie rinkimų reklamą prezidento rinkimuose užtikome vieną nerimą keliančią žinutę:

A. Katkevičius patvirtino, jog kontraktas su liberalų demokratų štabu baigėsi sausio 5-ąją, o po rezonansą sukėlusių kalbų apie „dekretinį valdymą" bei „jėgos struktūrų" vadų keitimą, sutartis su „DDB & Co. Katkevičius" buvo atnaujinta.

Naudotis reklamos firmos paslaugomis bandant laimėti prezidento rinkimus nėra nusikaltimas, tačiau samdyti reklamos firmą po rinkimų laimėjimo, kad ji gerintų ką tik išrinkto prezidento įvaizdį, mūsų nuomone, yra labai slidus ir užminuotas reikalas. Demokratinėje valstybėje laimėjęs rinkimus prezidentas turi moralinę pareigą apie valstybės reikalus pateikti savo, o ne reklamos firmos nuomonę.

PADĖKOTI AR ĮVERTINTI ?

Algimantas S. Gečys straipsnyje „Prašymas indėlį įvertinti nereiškia padėkos" *(Draugas,* 2003 m. sausio 9 d.) polemizuoja su A. Vitkum dėl dienraščio laiškų skyriuje JAV Bendruomenės veikėjų kreipimosi į Seimo pirmininką Artūrą Paulauską, prašant Seimo padėkoti išeivijai už jos įnašą priimant Lietuvą į NATO sudėtį.

A. Gečys rašo:

Neturiu abejonės, kad A. Vitkaus duotą patriotizmo pamoką iššaukė mano, kaip JAV LB Krašto valdybos pirmininko, posėdžiams susirenkančios komisijos pirmininkams – Vaclovui Karbauskui ir Liūdai Rugienienei – pasiųstas š.m. lapkričio 13 dienos laiškas. NATO Viršūnių konferencijos Prahoje išvakarėse, kreipiausi į komisiją su prašymu, „...priimtu nutarimu – rezoliucija įvertinti svarbų lietuviškosios išeivijos indėlį Lietuvos pakvietimo į NATO sudėtį reikale". Komisijai rezoliuciją priėmus, prašiau ją pateikti Seimo pirmininkui Artūrui Paulauskui, prašant jį tarpininkauti, rezoliuciją pristatant Seimo balsavimui. Laiško pabaigoje pastebėjau, kad „išeivijai daug reikštų jų indėlio Lietuvos Respublikos Seime pripažinimas, atėjęs tuo metu, kai Lietuva džiaugsis savuoju laimėjimu". Laiške nė vienu žodžiu neužsiminiau apie padėkas, medalius bei ordinus, neįvardinau nei vieno išeivijoje NATO reikalu besidarbavusio asmens. Buvau santūrus ir JAV LB-nės atžvilgiu...

Perskaičius Algimanto S. Gečio išvedžiojimus pirmiausia užkliūna jo prastas lietuvių kalbos mokėjimas. A. Gečys prašo „įvertinti svarbų lietuviškosios išeivijos indėlį". Pagal *Dabartinį lietuvių kalbos žodyną* žodis „įvertinti" reiškia „nustatyti vertę". Negalima prašyti išeivijos indėlį „įvertinti" ir tuo pačiu atodūsiu vadinti jį „svarbiu". Tik įvertinus paaiškės ar tas indėlis buvo svarbus ar nereikšmingas.

Taip pat stebina JAV LB Krašto valdybos pirmininko nesusigaudymas Lietuvos valstybės santvarkoje, kas atsakingas už ką. Kreipimasis į Seimo pirmininką A. Paulauską, prašant įvertinti išeivijos indėlį yra, švelniai tariant, nesusipratimas. Ką Paulauskas gali ar turėtų žinoti apie išeivijos indėlius? Ar nederėjo A. Gečiui kreiptis į Užsienio reikalų ministrą A. Valionį, kuris turėtų būti geriau informuotas Lietuvos ambasadoriaus JAV V. Ušacko apie išeivijos indėlio svarbą ir reikšmę.

NEPAVYKUSI PROVOKACIJA

Nuo šių metų sausio mėn. pradžios savaitraštis *Literatūra ir menas* susijungė su Aldonos Žemaitytės redaguojamu ketvirtiniu *Dienovidžiu*. Naujasis leidinys (savaitraštis) – tai savotiškas hibridas, susidedantis iš dviejų dalių – *Literatūros ir meno* ir *Dienovidžio*. „Litmenį" dar vis redaguoja Kornelijus Platelis, o *Dienovidį* A. Žemaitytė. Turbūt tikimasi, kad sudėjus prenumeratorius į krūvą, abiems leidiniams bus naudos.

Pirmajame *Dienovidžio* numeryje (2003 m. sausio 3 d.) A. Žemaitytė kalbina 80-ties metų jubiliejų

akiračiai

(USPS 706 - 500)

• Published monthly, except August and December, by Horizons Foundation Inc., 9425 So. Pleasant Ave., Chicago, Ill., 60620-5647. Subscription price: $12.00 annually; $ 1.50 per copy. Periodical's postage paid in Chicago, Ill. Postmaster: Send address changes to Akiračiai, 9425 So. Pleasant Avenue, Chicago, Ill., 60620-5647.

• Šio numerio redakcija: B. Garbaravičienė, L. Mockūnas, Z. Rekašius.

• Redakcinė kolegija: B. Garbaravičienė, R. Mieželis, L. Mockūnas, Z. Rekašius, A. E. Senn, J. Šmulkštys, T. Venclova, V. Zalatorius.

• Straipsniai, su kurių turiniu redakcija nesutinka, spausdinami tik pasirašyti. Slapyvardžiais pasirašyti straipsniai nepageidaujami. Redakcija atsako už nepasirašytus straipsnius. Skaitytojų laiškai turi būti pasirašyti; laiškų skyriuje jie spausdinami, jei jų turinys liečia *Akiračiuose* svarstytinus dalykus.

• Metinė 10 numerių prenumerata $ 12.00; atskiro nr. kaina $ 1.50; metinė prenumerata oro paštu į užjūrį $30.00. Prenumeratas ir aukas čekiais ar pinigų perlaidomis prašome išrašyti *Akiračių* vardu ir pasiųsti aukščiau nurodytu adresu.

švenčiančią lietuvių literatūros tyrinėtoją, prof. Vandą Zaborskaitę:

Užsienio lietuviai, pokario pabėgėliai, išpažįstantys krikščioniškąsias Europos tradicijas ir vertybes, kildina save iš vadinamosios „36-ųjų metų generacijos". Iš kokios generacijos galės save kildinti dabartiniai idealistai, pasimetę tarp vis labiau pragmatėjančių, masinės populiariosios kultūros užtvindytų bendrapiliečių?

Man nevisiškai aiškus Jūsų klausimas. Ką reiškia „pokario pabėgėliai, išpažįstantys krikščioniškąsias Europos tradicijas ir vertybes"? Ar turimi mintyje priskiriantys save krikščioniškajai civilizacijai (o ne, pvz., musulmoniškajai)? Bet juk tokie yra visi. Ar norima pabrėžti tos civilizacijos europietiškumą (t.y. ne amerikoniškumą)? Ar būtent krikščioniškumą (t.y. ne sekuliarumą)? Pastaruoju atveju, matyt, turima mintyje katalikiškoji išeivijos kryptis. Jeigu taip, nematau pagrindo atskirti ją nuo vadinamųjų „nužemintųjų", „egzodo augintinių" – šioje kartoje esama ir katalikiškos, ir liberalios orientacijos žmonių. O ką vadinate „dabartiniais idealistais", apie kuriuos klausiate, kuriai generacijai jie priklausą? Jeigu taip vadinate tuos, kurie nepasiduoda komercializuotos masinės kultūros traukai, tai jų galima sutikti bet kurioje kartoje – pradedant devyniasdešimtmečiais ir baigiant visai jaunais. Tai didžioji dalis intelektualinio elito – mokslininkai, menininkai, šiaip kultūros žmonės. Pažįstu daug tokių, kurie abejingi materialinei gerovei, visiškai nesuinteresuotai atsidėję savo darbui, juntą gilią atsakomybę visuomenei. Tie dalykai visiškai nesusiję su pasaulėžiūra – tarp jų yra ir laisvamanių, ir ateistų, ir gilaus krikščioniško tikėjimo žmonių. Nesusiję ir su kuria nors viena politine kryptimi – gali būti ir socialdemokratinės, ir konservatyvios, ir liberalinės orientacijos. Bet jeigu Jūs klausiate apie katalikiškos krypties žmones, kurie aktyvūs kultūroje, manyčiau, jog tai toji karta, kuriai dabar apie keturiasdešimt. Tai žmonės, artimi „Šiaurės Atėnams", liberalūs ir tolerantiški, giliai suvokią ir išgyveną krikščioniškąjį tikėjimą. Jų katalikybė vakarietiška, atvira, be viso to, kas būdinga konservatyviai lietuviškai katalikybei, juo labiau – lietuviškiems krikdemams. Juntu simpatijų moderniesiems krikščionims, nors jų tepažįstu vos keletą.

Dienovidžio redaktorės bandymas šiuo ir kitais klausimais provokuoti garbaus amžiaus pasiekusią jubiliatę ir jos lūpomis paliaupsinti sparčiai senstančius ir Lietuvoje neaktualiais tapusius „organinės visuomenės" ar „pilnutinės demokratijos" pradininkus šį kartą nepavyko.

DEŠIMT GERIAUSIŲJŲ

Pernai gruodžio mėnesį vykusio Lietuvos Rašytojų sąjungos suvažiavimo proga, sąjungos nariai rinko geriausių XX a. lietuvių rašytojų dešimtuką. Pagal surinktus balsus geriausieji išsirikiavo taip (*Veidas*, 2002, nr. 51):

1. *Justinas Marcinkevičius*
2. *Salomėja Nėris*
3. *Vincas Mykolaitis Putinas*
4. *Vincas Krėvė-Mickevičius*
5. *Balys Sruoga*
6. *Bernardas Brazdžionis*
7. *Maironis*
8. *Sigitas Geda*
9-10 *Juozas Tumas-Vaižgantas*
Jonas Aistis.

Pirmas įspūdis žvilgterėjus į šį sąrašą toks, kad jį išrinko ne rašytojai profesionalai, bet kad tai buvo atsitiktinių praeivių apklausa, vykusi kur nors Vilniaus Gedimino prospekte. Justinas Marcinkevičius ir Salomėja Nėris, žmogaus iš gatvės nuomone, gal ir yra populiariausių tarybinio laikotarpio rašytojų dvejetas, bet XX-tojo amžiaus?... Stebina, kad Rašytojų sąjungos „sielų inžinieriai" nenutuokia, jog Maironis, Juozas Tumas-Vaižgantas ir net Vincas Krėvė-Mickevičius yra XIX-to, o ne XX-to amžiaus rašytojai. Na, o Maironis – numeris septintas?! Kas galėtų tuo patikėti? Nesvarbu, ar mes Maironį rikiuosime tarp XIX-tojo ar XX-tojo amžiaus rašytojų, jis vis vien turėtų būti vienas iš pirmųjų. Juk ar ne kiekvienas lankęs lietuvišką mokyklą mintinai moka bent kelis „Lietuva brangi" ar „Trakų pilis" posmelius? Maironiui dar gyvam esant pasirodė jo eilėraščių rinkinio *Pavasario balsai* bent šeši leidimai. Tuo negalėtų pasigirti nei marcinkevičiai, nei nėrys, nei brazdžioniai, rašytojų reitinguose pralenkę Maironį.

Tame pačiame *Veido* numeryje poetas Sigitas Parulskis savo skiltyje pavadintoje „Naujienos iš dvasinės provincijos" „geriausių" XX a. lietuvių rašytojų rinkimus pakomentavo taip:

Rašytojas gali būti produktyviausias, populiariausias (jeigu įmanomi statistiniai duomenys apie skaitytojų skaičių), gali būti verčiamiausias į kitas kalbas, gali būti aukščiausias, storiausias, bet ką reiškia geriausias – mįslė. Ypač kad geriausiu J. Marcinkevičius tapo Rašytojų sąjungos narių, kuriems masiškai per šešiasdešimt ir daugiau, dėka. XX amžius, Europos ir pasaulio literatūroje pasižymėjęs kaip modernizmo, avangardizmo, eksperimentų laikotarpis, Lietuvoje pasistūmėjo į XIX amžiaus pabaigą – tautinio romantizmo laikus. Tokie rašytojai, kaip Henrikas Radauskas, Antanas Škėma, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Algimantas Mackus, Nijolė Miliauskaitė, kurių kūryba lietuvių literatūros modernizavimo prasme atliko tikrai svarbų vaidmenį, apskritai net nepateko į dešimtuką. Ir dabar, girdint, kad rašytojai išrinko tokį keistą dešimtuką, šiek tiek nesmagu būti rašytojų bendruomenėje, kur patys kūrėjai yra dvasinės provincijos sergėtojai, o ne atvirkščiai.

Iš tikrųjų, XX-tojo amžiaus literatūra – tai modernizmo, avangardizmo ir eksperimentų laikotarpis, nužymėtas Eliot, Joyce, Kafka ir kitų rašytojų vardais. Radauskas, Škėma, Niliūnas ar Mackus lietuviškame kontekste atliepia tai, kas vyko kitur. Deja, dauguma Lietuvos Rašytojų sąjungos narių to nežino.

NUODĖMINGOS MINTYS

Draugo vedamajame „Raudonasis holokaustas neturi būti užmirštas" (2002, gruodžio 17 d.) Vytautas Bieliauskas paberia eilę minčių „amžinosiomis temomis". Jis rašo: .

Atrodo, kad dabar čia, Amerikoje, o gal ir visame pasaulyje, jau yra užmirštas raudonasis Stalino ir vėlesnių sovietinių valdovų vykdytas holokaustas, kuris buvo gal net žiauresnis negu nacių nusikaltimai.(...)

Apie nacių vykdytą holokaustą nesiliaujama visur ir visuomet kalbėti. Apie tai žino visi: jauni girdi mokyklose, ir vyresniesiems sudaroma progų jį priminti. Deja, apie raudonąjį holokaustą dabar jau beveik nebekalbama, visus tuos baisumus stengiamasi pamiršti.(...)

Po dvylikos metų nepriklausomybės jau auga nauja karta, kuri pati tų žiaurumų nėra patyrusi. Bet apskritai dabartinėje Lietuvoje apie tai nedaug kalbama. Gal net dėl to, kad žmonės išgyvenę tuos baisius laikus, norėtų juos užmiršti. Deja, toks „užmiršimas", norint ar nenorint ištrina iš Lietuvos istorijos labai svarbių įvykių įamžinimą, ir tuo būdu sumažina lietuvių tautos rezistencijos svarbą.

Reikia mums patiems rašyti ir skelbti tikrąją savo istoriją, nes kitaip mes ir mūsų rezistencijos didvyriai liks be žymės išblukusiuose istorijos lapuose. Raudonasis holokaustas negali būti užmirštas.

Perskaičius V. Bieliausko padūmojimus kyla „šventvagiškos" mintys. Kodėl kai kuriems mūsų vyresnės kartos išeiviams tokia svarbi martirologija? Kodėl, jų nuomone, lietuviui svarbiausia tapti ne geru verslininku, vadybininku, politiku ar išradėju, bet būti didžiausiu kankiniu, žinoti visas mūsų tėvų ar protėvių kančių detales?

Lietuvos istorija labai plati ir sudėtinga, o metai, skirti pradžios ir viduriniajam mokslui, labai trumpi. Ar verta trumpinti mokinių žinias apie Mindaugą, Vytautą Didįjį, Lietuvos renesansą, devynioliktą amžių, pirmąją Respubliką ir t.t. mūsų „kovų ir kančių" sąskaita?

Na, o kalbant apie nacių vykdytą holokaustą gal ir dėsninga, kad pasaulyje taip daug apie jį kalbama. Antrojo pasaulinio karo metu Lietuvoje buvo sunaikinti beveik visi mūsų bendrapiliečiai žydai, bet nuo egzodo pradžios, 1944 metų, gausių, kasmet vykusių, birželinių trėmimų ir sukilimo minėjimų metu ar esame bent vieną kartą paminėję Lietuvos piliečių žydų išnaikinimą?!

„MAŽEIKIŲ NAFTOS" PELNAS

Šių metų vasario 1 d. ELTA pranešė, kad „Mažeikių nafta" vėl dirba pelningai:

Per paskutinį praėjusiųjų metų ketvirtį „Mažeikių nafta" uždirbo 52,1 mln. litų pelno, ir tai teigiamai paveikė bendrovės metinius finansinius rezultatus. Pagal JAV bendrai priimtus apskaitos principus (US GAAP) „Mažeikių naftos" nuostoliai sumažėjo nuo 174,8 mln. litų per praėjusių metų pirmuosius devynis mėnesius iki 122,7 mln. litų per visus 2002-uosius.(...)

„Mūsų veikla per paskutinįjį praėjusiųjų metų ketvirtį parodė „Mažeikių naftos" potencialą bei palankias rinkos tendencijas. „Mažeikių naftos" finansiniai rezultatai yra geresni, negu mes tikėjomės. Rezultatus įtakojo sėkminga Mažeikių naftos perdirbimo įmonės ir Būtingės terminalo veikla paskutinįjį praėjusiųjų metų ketvirtį",– sakė „Mažeikių naftos" generalinis direktorius Polas Nelsonas Inglišas (Paul Nelson English).

Per pirmuosius tris nuostolingus ketvirčius „Mažeikių naftą" valdė amerikiečių „Williams" bendrovė, o paskutinį ketvirtį ji buvo jau rusų „Jukos" rankose.

Toliau pranešime teigiama, kad:

2002 metais „Mažeikių nafta" surinko ir sumokėjo iš viso 2 milijardus litų mokesčių į Lietuvos biudžetą. Įmonė grąžino 122,2 mln. litų ilgalaikių paskolų bei iš viso sumokėjo 185 mln. litų palūkanų už paskolas. Kaip jau skelbta, pernai „Mažeikių nafta" perdirbo 6,59 mln. tonų naftos ir kitos žaliavos (2001 metais - 6,81 mln. tonų). Nuo 2002 metų kovo pabaigos Bū-

(tęsinys sekančiame psl.)

IŠEIVIJOS RYŠIŲ SU LIETUVA PRIEIGOSE

1958 m. sausio 27 d. JAV ir Sovietų Sąjungos delegacijoms pasirašius kultūrinių mainų sutartį, po jos priedanga ir lietuvių pokario išeivijai atsirado galimybė mėginti megzti kultūrinius ryšius su okupuota Lietuva. Emigrantų visuomenėje ryšių su kraštu klausimu nebuvo vieningos nuomonės. Septintojo dešimtmečio pradžioje ir viduryje išeivių tarpe šiuo klausimu įsiliepsnojo ginčai, dešimtmečio pabaigoje, prasidėjus ryšiams su Lietuva, privedę emigrantų visuomenę prie skilimo.

Ryšių su kraštu priešininkai argumentavo, jog bendravimas su okupacinio režimo organais ar jų agentūromis Lietuvoje reikštų Lietuvos aneksijos pripažinimą; jaunesniajai išeivių kartai per sąlytį su okupuotu kraštu kiltų pavojus susitaikyti su esama padėtimi. Ryšių su Lietuva šalininkai, remdamiesi JAV Valstybės departamento jiems duotais pareiškimais, neigė pavojų Lietuvos aneksijos pripažinimui iš JAV pusės ir kėlė ryšių su Lietuva privalumus.

Henriko Žemelio archyve rasta septintojo dešimtmečio antrojoje pusėje rašyta „Žalia medžiaga pirmam projektui" Tai savotiškas manifesto, pasisakančio už ryšius su kraštu, projektas, kuris su bendraminčių parašais turėjo būti paskelbtas išeivijos spaudoje. Manifesto paviešinimo atsisakyta dėl konspiracinių motyvų: nenorėta atskleisti visų kortų anai pusei, tai yra okupaciniams organams, kurie tiems ryšiams turėjo suteikti savo palaiminimą. Paskiri manifesto projekto argumentai vėliau buvo naudojami ryšių su kraštu rėmėjų polemikoje su savo oponentais.

Manifesto projekto autorius Karolis Drunga (Jurgis Valiulis) (1919-1987) – chemikas, studijavo VDU Matematikos-gamtos fakultete. 1941 m. įgijo chemiko diplomą. 1941-45 VDU Technologijos fakulteto Organinės chemijos katedros asistentas. Vėliau Čikagoje dirbo stambiamolekulinių junginių pramonėje, dalyvavo tyrimo darbuose. Drunga yra vienas iš Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos steigėjų. Su LLKS įsijungė į LAF'ą. Dalyvavo 1941 m. Birželio sukilime. LAF'o Kauno štabo narys. Vokiečių okupacijos metu dalyvavo pogrindyje: leido pogrindžio spaudą, organizavo nelegalias radijo laidas, 1944 m. pavasarį Gestapo areštuotas. Kalintas Vokietijoje, po karo atsidūręs sovietų okupacinėje zonoje ir sugrįžęs į Lietuvą. 1945 m. rudenį kartu su Jonu Deksniu užmezgė ryšius su partizanais ir grįžo į Vakarus. Bendro demokratinio sąjūdžio užsienio delegatūros narys, vienas Lietuvių rezistencinės santarvės steigėjų, jos vykdomojo komiteto narys. Vienas iš Akiračių *mėnraščio steigėjų ir* Akiračių *redkolegijos narys – Red.*

Per keletą pastarųjų metų žymiai pagyvėjęs santykiavimo su okupuota Lietuva klausimas iki šiol neiššaukė pakankamai išsamaus ir ramaus pačios problemos aiškinimosi, bet pagimdė nemaža bereikalingų aštrumų, gręsiančių koliojimąsi bei šmeižimą paversti pagrindiniu mūsų visuomeninių reikalų sprendimo būdu. Yra atėjęs jau pats aukščiausias laikas pakelti griežto pasipriešinimo balsą prieš visas pastangas, siekiančias mūsų visuomenines diskusijas nusmukdyti iki itin žemo lygio ir paversti mūsų gyvybinių tautinių reikalų svarstymą tokios demagogijos objektu, kurios šaknų tektų ieškoti vien išminties stokoje.

Protestuodami prieš neapgalvotus ar net blogos valios įtaigotus paskirų asmenų ar grupių niekinimus,

protestuodami prieš kai kurių siauražiūriškų grupių pasinešimus monopolizuoti patriotiškumą sau, nepaliekant kitiems teisės į tautinę ištikimybę, ir

kviesdami visus išmintingus, visų pažiūrų lietuvius ateityje griežčiau priešintis tautinio solidarumo bei mūsų visuomeninio gyvenimo kultūros smukdytojams,

pateikiame dėl santykiavimo su okupuota Lietuva šiuos samprotavimus:

(1) Santykiavimas su okupuota Lietuva, savo dabartiniame pavidale, kaip galimybė ir drauge klausimas kilo tada, kai po Stalino mirties įvyko palaipsnis, reliatyvus ir dar labai toli nuo pilno žmoniškumo nutolęs varžtų atleidimas Sov. Sąjungoje ir jos kolonialinėje priespaudoje laikomuose kraštuose. Reliatyvus, bet, toli gražu, dar nepatenkinantis asmeninio saugumo padidėjimas įgalino išeiviją susisiekti su krašte likusiais artimaisiais laiškais, padėti jiems siuntiniais, o vėliau ir susitikti okupuotoje Lietuvoje ar užsieniuose.

Nei lupikautojiškų muitų už siuntinius mokėjimas Maskvai, nei kelionės vizų prašymas Sov. Sąjungos konsulate niekam nesudarė ir nesudaro pagrindo laikyti tą santykiavimą bandymu ar pagelba Lietuvos okupacijai įteisinti. Kiek milijonų dolerių per siuntinius išeivija yra muitais sumokėjusi Maskvai, suskaičiuoti galėtų persiuntimu užsiimančios bendrovės. Kiek minosvaidžių bei minų už tas sumas Sov. Sąjunga galėjo ar galėtų pasiųsti Šiaurės Vietnamui, apskaičiuoti mokėtų atitinkami žinovai. Tačiau joks išmintingas žmogus neskaito parama Maskvai brangios kainos už galimybę padėti savo artimiesiems. Nelikus Vakaruose niekam, kas benorėtų pavergtoms tautoms, išskyrus tuščiu žodžiu, padėti, laiškai, siuntiniai ir susitikimai yra tapę irgi kovos metodais, kurių pagelba lietuvis gali konkrečiai, ne platoniškai pasakyti lietuviui, jog jis nėra užmirštas ir nebus užmirštas. Atrodo, tai visi suprantame ir dar geriau suprantame, jog kiekviena rimta kova brangiai kainuoja. Pigiai kainuoja tik tuščios, bergždžios kovos.

(2) Kokie platesni ar kitokie būdai santykiavimui su okupuota Lietuva galėtų būti įmanomi ar prasmingi šalia jau seniai naudojamų, priklausys nuo dviejų veiksnių: okupacinių varžtų pobūdžio bei jų kaitos ir išeivijos ryžto bei drąsos naudotis atsirandančiomis galimybėmis pavergtųjų brolių labui.

Objektyvių, neišvengiamų ar neapeinamų kliūčių, kol tik okupacija tęsis, visad bus. Jas aiškiai ir realistiškai suprasti, su jomis konkrečiai skaitytis visad liks pirmoji pareiga. Tačiau būtų būtina išvengti fiktyvinių kliūčių, kurias mes patys dažnai sugalvojame, iš įpratimo vis dar nenustoję bėgti, ir tuo būdu kliudydami patys sau atsirasti mumyse ofenzyvinei dvasiai.

Viena iš tokių subjektyvinių kliūčių yra mūsų politinių veiksnių Clevelande 1966 metais priimta deklaracija, kurioje draudžiama santykiauti su okupacinėmis Lietuvos institucijomis ar joms atstovaujančiais pareigūnais, idant tuo būdu nebūtų sudarytas pagrindas Lietuvos pavergimui įteisinti.

Paliekant nuošalyje klausimą, kas, iš viso, Lietuvos teisinei padėčiai yra pavojingiau – ar mūsų, kaip ir kiekvienoje kovoje galimos klaidos ar nepasisekimai, ar kurie nors mums neprieinami bei nepasiekiami eventualūs bizniai tarp Maskvos ir Vašingtono, Londono, Paryžiaus bei Bonnos, tenka veiksnių deklaracijos draudimus apgailestauti kaip atsisakymą aiškiai bei pilnai nusakyti „okupacinės institucijos" sąvoką, duoti to termino aiškų apibrėžimą.

Visi vyresniųjų kartų išeiviai yra pažinę dvi totalitarinių jėgų okupacijas: pirmąją sovietų 1940-1941 ir nacistinę 1941-1944. Ir nors pastaroji dėl karo ir kai kurių kitų istorinių aplinkybių nespėjo dar pilnai prasisunkti iki dugno, visgi žmogaus gyvybė bei laisvė jų abiejų metu buvo išimtinoje ir sauvališkoje okupacinės valdžios galioje. Vienok, kokia okupacija bebūtų, mes niekad nebūtumėm linkėję, kad Lietuvoje jų metu būtų nustoję veikti ligoninės, elektros jėgainės, mokyklos, vandentiekis, maisto tiekimas ir kita. Net ir žiauriausiose okupacijose pavergtoje tautoje reikia žmonių, kurie sugebėtų bei sutiktų padėti išlaikyti sąlygas, be kurių gyvenimas sustoja. Mes ir šiandien JAV-se ar ir kitur turime apsčiai lietuvių, kurie pirmosios ar antrosios ar ir abiejų okupacijų

LIETUVA IR...

(atkelta iš 3-io psl.)

tingės terminalas dirbo visu pajėgumu ir per visus metus eksportavo 6,07 mln. tonų. 2001 m. per terminalą eksportuota 5,06 mln. tonų naftos. 2002 m. bendrovės naftotiekiu transportuota 23,39 mln. tonų naftos bei jos produktų.

KITUS JUODINDAMAS BALTESNIU NETAPSI

Sausio mėnesio pradžioje išeivijos spaudoje pasirodė straipsnių apie galimą Laisvosios Europos radijo lietuviškos laidos nutraukimą. Išeivijos visuomenė buvo skatinama kreiptis į JAV Kongreso atstovus prašant, kad lietuviškos LER laidos būtų ir toliau transliuojamos.

Laisvosios Europos radijas iš tikrųjų yra geras ir gana objektyvus informacijos lietuvių kalba šaltinis tiek Lietuvoje, tiek kituose kraštuose gyvenantiems lietuviams. Būtų gerai, kad jis dar ilgai galėtų transliuoti lietuviškas laidas. Tačiau labai nejaukiai nuteikia LER info. vardu skelbiami straipsniai (žr. *Draugas,* 2003 m. sausio 9 d.), kuriuose, norint pabrėžti RFE reikšmę ir svarbą, be reikalo juodinama Lietuvos spauda ir žiniasklaida:

Lietuvos perėjimas iš socializmo į demokratiją, laisvą visuomenę ir laisvą ekonomiką toli gražu dar nesibaigė. O apie lietuviškos žiniasklaidos problemas nereikia net aiškinti. Be kitų ydų, ji remiasi beveik vien rusiškais šaltiniais, o prezidento rinkimai išryškino jos paperkamumą.

Gal ir yra Lietuvoje vienas kitas laikraštėlis, kuriam šviesa ir tiesa vis dar ateina tik iš rytų. Bet teigti, kad visa Lietuvos žiniasklaida ar bent didelė jos dalis remiasi vien rusiškais šaltiniais, yra, mandagiai tariant, toli nuo teisybės. O kalbant objektyviau – tai didelis melas. Nejaugi LER info. žmonės nesupranta, kad juodindamas kitus pats baltesniu nepasidarysi. Gerai, kad vėlesniuose straipsniuose ta pačia tema ši kvailystė nebekartojama. ■

metu kolaboravo su iš užsienio atėjusiomis okupacinėmis jėgomis tautos buitinėms sąlygoms išlaikyti ir kurie pagal Clevelando deklaraciją yra buvę okupacinių įstaigų pareigūnais ar net vadovais, taigi – ir santykiavimo nevertais išdavikais. Tačiau tiek tų okupacijų metu buvo rezistencijai žinoma, tiek dabar žinome, jog gal tik vienas kitas iš jų buvo išdavikas, nuėjęs kolaboruoti žemų interesų vedinas. Didžiulėje daugumoje gi jie buvo patriotai, savo išoriškai kolaboracija atrodančias pastangas pašventę savo tautinės aplinkos labui.

Antrojoje maskvinėje okupacijoje ši aplinkybė nėra pasikeitusi ir, nežinia, kodėl ji turėtų būti esmiškai pasikeitusi. Nebent mes užsidarytumėm galvojime, jog mūsų tauta yra galutinai apsistojusi Brooklyne, Marquette Parke ar kurio kito JAV miesto kurioje nors dalyje. Galvojant ir žinant, jog lietuvių tauta yra drąsių žmonių tauta, nes okupacinės kančios kęsti, dėl laisvės kovoti ir mirti ir laisvės susilaukti Tėvynėje liko daugiau kaip 95% tautos neaišku, kodėl patriotinis kolaboracijos požiūris šiandien turėtų būti kitoks negu buvo pirmųjų okupacijų metu. Galima pilnai sutikti, jog skvarbi antroji maskvinė okupacija yra turėjusi žymiai daugiau laiko įsisprausti į plotį ir gylį, tačiau tikime ir žinome, jog drąsios tautos žmonių širdys yra per gilus šulinys net ir okupacinio rentgeno spinduliams. Už tat ir manome, jog minėtoji Clevelando deklaracija, net nebandžiusi išrūšiuoti okupacinės institucijos sąvokos, išreiškė labiau nesiskaitymą su istorine patirtimi ir savos tautos didvyriškumu, negu sudarė apsaugą nuo veiksmų, sudarančių ar galinčių sudaryti pavojų Lietuvos teisinei padėčiai. Totalitarinėje okupacijoje bei santvarkoje net ir viščiukų auginimo brigados vadovas yra okupacinės valdžios pareigūnas, bet kurios ir kokios, iš tikrųjų, moralinės valdžios savo širdyje dabar klausosi okupuotoje Lietuvoje be galo įvairaus plauko pareigūnai, geriau gali nustatyti skatinamas santykiavimas o ne paviršutiniškos, viską į krūvą suplakančios ir gerokai primityvios formulės.

(3) Santykiavimas su okupuota Lietuva, kiek tik tai leidžia okupaciniai varžtai, gali turėti naudos tik tuo atveju, jei tą santykiavimą atlieka ar atliks žmonės ar grupės, kurių aukščiausias tautinis tikslas yra ir liks Lietuvos nepriklausomybės atstatymas. Tik tuo atveju atitinkamos pastangos tegali turėti teigiamos, rezistencinės prasmės. Tačiau kaip tik tokiais atvejais, kai santykiavimas su okupuota Lietuva suprantamas kaip dalis patriotinių, nepriklausomybinių siekių, turėtų pagaliau baigtis mūsų politinių veiksnių ar kai kurių politinių partijų varoma diskriminacija prieš mūsų pačių žmones ar grupes, kurių siekiai yra tapatingi su mūsų visuomenės nesikeičiančiais tikslais. Mūsų visuomeninio gyvenimo kultūra ir tarpusavis solidarumas tik laimėtų, jei pagaliau būtų įstengta suprasti, jog tautinė ištikimybė nenusako nei kurio vieno specialaus būdo, nei kurios vienos taktikos, kuri būtų savyje pilnutinė bei pakankama.

Vien tik ištikimybė savo kalbai bei kultūrai,
vien kova dėl savo vaikų lietuviškos ateities,
vien tik įsitikinimas, jog lietuvių tauta yra Lietuvoje ir kad ji privalo būti nepriklausoma,

tėra įsakmūs, mus jungiantieji saitai, be kurių žmogus tikrai atsidurtų už lietuvių visuomenės ribų. Tačiau visa kita yra tik taktika, galinti būti įvairi bei skirtinga, bet kylanti visad iš savo tautai geresnės ateities troškimo.

(4) Mūsų ligšiolinė laisvinimo akcija, pasirėmusi teze, jog pagalba Lietuvai išsilaisvinti tegali ateiti iš Vakarų, šiandien yra pasiekusi dar mažiau viltingą tašką negu tai buvo Vengrijos revoliucijos išvakarėse. Nors mūsų veiksniai jau nuo 1946 metų konferencijos Hanau stovykloje, Vokietijoje, beveik kasmet pastoviai deklaruoja už poros metų išbrėkšiančią aušrą, tačiau tos tezės aušra vis dar lieka tamsiausiu vidurnakčiu ir, greičiausia, niekas nesuklystų, jei pasakytų, jog konkrečios veiklos prasme pavergtoji Lietuva šiandien Vakaruose ir Vakarams dar mažiau terūpi negu bet kada anksčiau. Šiltų žodžių galima apsčiai prisirinkti Pietų Amerikoje, kai ten apsilankoma, ar ir kitur, kur dar gyvena mandagūs žmonės. Tačiau pasaulinių reikalų sprendimų dienotvarkėje Lietuvos punktas dar vis už sąrašo ribų, ir niekas nežino, kada jis ten iš viso galėtų patekti. Vis dėlto, ir tokios niūrios, nedeklamatoriškai suprastos, bet realistiškai matomos padėties akivaizdoje mūsų ligšiolinė, įprastinė akcija turi tęstis ir privalėtų dar stiprėti, jei jau ne dėl kurių nors realių vilčių, tai bent dėl būtinumo išnaudoti kuo daugiausia ir, jei galima, visas politines galimybes.

Okupuotoje Lietuvoje šiandien vargu kas betiki į laisvojo pasaulio veiksmą kaip realią galimybę pavergtoms tautoms išsilaisvinti. Lig šiol turėti kontaktai su okupuotos Lietuvos žmonėmis tą skaudų nebetikėjimą jau pakankamai dažnai yra pabrėžę ir vis atkartoja. Pavergtoji mūsų tauta, kaip visad savo daugšimtmetinėje istorijoje, geriausią savo draugą randa vėl tik pačioj savyje. Realistiškoms pavergtos tautos akims pažangą, greičiau, sudaro tai, ką reliatyvių pagerėjimų prasme atneša kaita Maskvoje, nors iki šiol dar ir neesminė, ar ir itin gabiu kolaboracinės ištikimybės suvaidinimu iš Maskvos laimimos lengvatos, kad ir mažytės. Laisvės godžiam mūsų tautos žvilgsniui ilgalaikė evoliucija žmoniškėjimo ar silpnėjimo prasme Maskvos imperijoje, kaip kadaise ir ilgoje caristinėje okupacijoje, yra tapusi didesne realybe bei tikimybe negu viltis, su Vakarų neveiksmingumo bei nesuintersuotumo pagelba palaidota ar tai Pabaltijo miškuose, ar tai Vengrijos lygumose.

(5) Taip matomos padėties akivaizdoje dar kartą ir gal dar stipriau pasitvirtina niekad galioti nenustojusi taisyklė, jog aukščiausias, veiksmingiausias bei lemtingiausias lietuvių politinis veiksnys bei politinės valios reiškėjas visad buvo tauta laisvoje ar okupuotoje, bet niekur kitur kaip tik – Lietuvoje.

Mūsų tauta savoje Tėvynėje, įrėžusi šaknis į savąją žemę labiau apsišvietusi negu bet kada anksčiau, pribrendusi pramoninei civilizacijai ir priauginusi naujų, gabių, gyvenimui už ragų stveriančių jaunų kartų, įskiepytų itin atkaklia tautine sąmone, yra daug ko pasiekusi, ir ne dėl okupacijos, bet kaip tik – nežiūrint okupacijos. Į gyvenimą pradėjo ateiti ir vis daugiau, iki visiško užpildymo ateis kartos, kurios nei talkininkavo Lietuvos okupacijai įvykdyti, nei dalyvavo visad padoriems žmonėms pasibiaurėtinais liksiantiems stalinizmo masinio teroro aktams pravesti. Priešingai 1940-jų metų kvislingams, okupuotoje Lietuvoje vietas vis daugiau pradeda užimti nauji žmonės, kurių kaktos jau nėra pažymėtos Kaino ženklu ir kurių rankos jau nėra suteptos savo pačių liaudies krauju. Gyvenime jau daug yra ir gi dar daugiau tų, kurie esamos padėties kurti nepadėjo, bet ją tiesiog rado.

Jokia pasaulinė galybė, nežiūrint jos jėgos, šiandien nėra pajėgi tvarkyti pasaulinius reikalus vien savo laisva nuožiūra. Skaitytis kad ir su nepatinkančiais faktais šiandien yra priverstos net tos jėgos, kurių rankos turi privilegiją glamonėti atominio užtaiso mygtuką. Ir todėl turėtų būti aišku, jog dar daugiau neapeinamų faktų savo kelyje sutinka mažos tautos ir dar žymiai daugiau – okupuotos mažos tautos. Tai suprasti ir su tuo realistiškai skaitytis nėra nei išdavimas, nei kvailumas, bet, priešingai, – rimta, kieta ir patikima laikysena, pritaikyta nugalėti dar neišvengiamai ilgiems nuotoliams. Tai, atrodo, yra dabarties kartų okupuotoje Lietuvoje samprata, kuri svarbesniu dalyku skaito gyvenimą bei darbą savo tautinės aplinkos labui, negu savižudybę, kuri šiandien turėtų tik tiek naudos, kad labai patiktų kai kuriems išeivijos sluoksniams.

Išeivijoje partizanais, bet okupuotoje Lietuvoje mieliau laisvės kovotojais save vadinusiųjų didvyrių milžiniška kraujo auka turėjo savo skirtingą istorinį kontekstą, kuriame – tarp kita ko, bet svarbu – apgaviko vaidmenį suvaidino vakarietiški parašai po Atlanto Charta. Tačiau jokia didiems tikslams dedikuota kraujo auka nelieka beprasmė. Laisvės kovotojai tarė: – mirštame, kad jūs gyventumėte. Gyvieji šiandien užčiauptomis lūpomis atsako: – gyvename tam, kad jūs prisikeltumėt. Žodžiai simboliški, istorinis kontekstas kitas – laikysena atitinkama. Bet istorinis siūlas nepertraukiamai driekiasi iš to paties kamuolio.

NORINT TAI SUPRASTI – REIŠKIA MYLĖTI SAVO TAUTĄ. IŠDRĮSTI TAI ĮVERTINTI – REIŠKIA GERBTI SAVO TAUTĄ. IEŠKOTI SANTYKIO SU TOKIOJE DVASIOJE GYVENANČIA TAUTA – REIŠKIA LINKĖTI GERA SAVO TAUTAI.

(6) Kiekvienam žmogui Lietuvoje, uždarytoje rusiškajame provincializme, santykis su laisvėje esančiu reiškia kažkur gyvos didesnės laisvės ir drauge jos ilgesio suvokimą. Dar daugiau, per santykiavimą su okupuota Lietuva pavergtas lietuvis gali gauti tai, kas jam, gal būt, ilguose vyksmo nuotoliuose yra labiausiai reikalinga – žinią, kad ir už okupuotos Lietuvos ribų dar galima rasti kažką, kas jį supranta, vertina ir linki jam gero jo visad moraliniai sunkiame, nes šiandien jau nebe spektakuliariniame didvyrio kelyje. Ir tai, kas santykiavimo su okupuota Lietuva keliu gali būti pagelbos prasme perduota kartais vienu žodžiu, malonia šypsena ar rankos paspaudimu, yra ir visad liks virš okupanto kontrolės, virš jo buhalterijos ir virš bet kokios buhalterijos. Dėl vertybių, kurios gali plaukti santykiavimo keliu, dėl jų

(tęsinys sekančiame psl.)

NESUPRANTAMŲ SĄVOKŲ PAAIŠKINIMAS

Clevelando deklaracija – 1966 m. sausio 22 d. Clevelande susirinko Vyriausio Lietuvos išlaisvinimo komiteto, Amerikos lietuvių tarybos, Lietuvos laisvės komiteto ir Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovai bendravimo su kraštu problemoms aptarti. Konferencijai pasibaigus buvo paskelbta deklaracija, kurioje tarp kitų dalykų buvo paskelbta, kad:

– Laisvųjų lietuvių bendravimas su vadinamos „LTSR" pareigūnais, įstaigomis ar organizacijomis būtų tolygus Lietuvos Respublikos tęstinumo ir Lietuvos įjungimo į Sovietų Rusiją nepripažinimo atsisakymui.

– Tautinė drausmė reikalauja, kad tol, kol Sovietų Rusija Lietuvą laikys okupuota ir pavergta Sovietų Sąjungos dalimi, laisvieji lietuviai ribotųsi privačiu bendravimu. (*Draugas*, 1966 m. sausio 25 d.)

Drungos paruoštas manifesto projektas yra savotiškas kontraargumentas Clevelando deklaracijai.

IŠEIVIJOS...

(atkelta iš 5-to psl.)

reikšmės Lietuvos laisvėjimo vyksme kompetetingą atsakymą duos tik ateitis. Tačiau jau šiandien nėra jokio pasiteisinimo atsisakyti nuo santykiavimo su okupuota Lietuva, kai tam tikros galimybės, simboliškai kalbant, susitikti su broliu kaliniu jau yra atsiradusios ir kai mes jau perdaug gerai žinome, jog šiandien Lietuvoje kaliniais yra visi.

Nėra abejonės, jog santykiavimas su okupuota Lietuva slepia savyje įvairių pavojų, tik, greičiausia, ne tų, kuriuos paišo išeivijos politiniai veiksniai. Laiškų ar siuntinių gavėjai okupuotoje Lietuvoje yra susilaukę įvairaus laipsnio nemalonumų. Ir bet kurio pobūdžio santykiavime su pavergtu kraštu pavojingesnėje padėtyje visad liks žmogus už geležinės uždangos. Ir tai yra, kas pirmiausia turėtų būti turima galvoje.

Okupanto kontrolė visad reikš pavojų, nes Lietuvos laisvėjimo kelias, kiek ilgas bebūtų, visad reikš kovą. Suprantant ir santykiavimą, kaip kad ir laiškus bei siuntinius, tos nekruvinos ir kraujo neieškančios kovos priemone, turėtų būti aišku, jog nėra kovos be galimų nuostolių, nes priešingu atveju nebūtų jokios kovos, o tik tušti plepalai. Ir todėl tas ar tie, kurie tikrų ar, daugiausia, tariamų pavojų vardu atsisako išbandyti santykiavime su okupuota Lietuva slypinčias galimybes padėti savo broliams, užsiima faktiškai ne laisvinimo darbu, o tik tuščiu plepėjimu bei karingos povyzos vaidinimu. Ir todėl kartojame, – tik patirtis tegali duoti atsakymą apie priemonės vertę, bet ne užsidarymas jau tradiciniu virusiame patogume. Aiškus tautinis nusistatymas gi visad liepė ir šiandien dar stipriau įtaigoja kreipti aktyvų žvilgsnį į kraštą, kuriame buvo ir bus lietuvių tauta. Tokiam siekiui neturėtų būti sudaromos kliūtys vien dėl to, kad mūsų politiniai veiksniai yra įsikibę į tokią laisvinimo tezę, kuri šiandien yra tiek pat negyva, kaip ir galimybė, kad kada nors Kremliuje bosu atsirastų šv. Pranciškus.

Šešiuose punktuose pateikti samprotavimai dar nereiškia pilnos ir visiškai nuoseklios santykiavimo su okupuota Lietuva sampratos. Naujų minčių kelionė iki pilnai paruoštos, išbaigtos koncepcijos yra visad ilga. Ir, be to, kolektyvinis pareiškimas, kaip ir šis visad išsamumo bei išbaigtinumo prasme liks ribotas. Tolimesnis, išsamesnis sampratą vystantis, diskusiją skatinantis ar ir polemiką iššaukiantis žodis priklausys tiems, kuriems santykiavimas yra kaž kas daugiau negu vien turimo patogumo trukdymas. Tačiau jau šiandien, turint galvoje negražius, įžeidžiančius, tautiniam solidarumui kenkiančius užsipuolimus, pasitikusius nebūtinai tradicišką bet tikrai naują galvojimą bei pastangas okupuotos Lietuvos atžvilgiu, tenka tarti atvirą žodį dėl teisės laisvai kalbėti, dėl teisės laisvai galvoti ir dėl teisės laisvai pasirinkti savo tautinei ištikimybei tokia išraiškos formas, kurios atrodo esamu metu tinkamos.

Remdamiesi pateiktais santraukiniais samprotavimais ir gaudami drąsos iš savo tautos meilės šaltinių, mes, žemiau pasirašę darome tokius teigimus:

1. Tautinė ištikimybė ir patriotizmas yra nuosavybė visų išeivijos lietuvių, kurie Lietuvą vadina okupuota Lietuva ir vadins taip tol, kol ji bus okupuota.

2. Taip politine prasme išreikšta tautinė ištikimybė palieka dar daug vietos įvairioms veikimo formoms ir neįtaigoja kurios nors vienos rūšies veiklos, kuri būtų jau visais atžvilgiais pakankama.

3. Okupuotos Lietuvos laisvėjimui padėti yra įmanomos ir logiškai pagrįstos kelios vėžės, nors ir galinčios atrodyti labai skirtingos, bet einančios to paties tikslo link.

4. Aktyvų santykiavimą su okupuota Lietuva, lygiai kaip ir esamą laisvinimo akciją, nedavusią per 22 metus jokių pažangos rezultatų, galima visiškai logiškai grįsti tautine ištikimybe.

5. Okupuotoje Lietuvoje esanti tauta ir išeivijoje esantys lietuviai yra viens kitam neišvengiami. Naujų lietuviškų kartų išeivijoje prisiauginti vien tėvų pasakomis taps vis sunkiau. Tėvynėje laisvo lietuvio laisvajame pasaulyje buvimas reiškia paguodą. Todėl santykiavimas su okupuota Lietuva yra būtinas ir siektinas tiek, kiek tai nesudaro pavojaus Maskvos okupacinėje kontrolėje esančiam žmogui ir kiek tik tai leidžia okupaciniai varžtai.

6. Lietuvos okupacijos įteisinimas gali gal tapti dėl mūsų pačių kaltės pavojumi tik tuo atveju, jei mes to įteisinimo patys įsakmiai prašytumėm. Kol mes nesirengiame daryti, tol Lietuvos reikalas ir toliau lieka pasaulinių galybių noro ar nenoro objektu. Ir, be to, lieka dar didelis klausimas, ar Vakarai, iš viso, panorėtų okupaciją pripažinti vien dėl to, kad mes imtumėm ir pradėtumėm to reikalauti. Jei mūsų prašymai ar laikysena būtų tiek reikšminga, teigiamai ar neigiamai, tai per 27 metus ji jau tikrai būtų turėjusi laisvąjį pasaulį sukelti Lietuvai išlaisvinti.

7. Nežiūrint mūsų didžiausio priešinimosi Lietuvos pavergimo pripažinimas nėra neįmanomas dalykas. Jaltos ar Potsdamo konferencijos ar kažkas panašaus nėra nepakartojamos ir, vargu, ar mes būtumėm kviečiami į tokius parengimus. Tačiau čia pat tenka pabrėžti jog ne pasaulinių galybių tarpusaviai bizniai, bet tik pačios lietuvių tautos noras ilgainiui yra lemianti prielaida laisvės susilaukti. Nei be pripažinimo, nei su pripažinimu lietuvių tautos pastangos dėl savo laisvės nesibaigs.

8. Okupacinių įstaigų ar pareigūnų Lietuvoje sąvoka yra peržiūrėtina ir išrūšiuotina tiek, kad ji nebūtų kliūtimi santykiauti su savo tauta ir nereikštų pavergtos tautos diskriminacijos.

9. Atsakomybė už tautinio solidarumo išeivijoje laužymą tenka tiems, kurie nesuprasdami, jog lietuvių tauta ir jos ateitis yra Lietuvoje, savo patogumui yra linkę pasitenkinti tokia laikysena, kuriai iš esmės nėra svarbu, ar tauta yra Pabaltijyje ar mėnulyje. Tautinį solidarymą išlaikyti bei stiprinti galėtų tik supratimas, jog motyvai, o ne veiksmų išvaizda yra lemiantis dalykas. Tas ar tie, kurie sau savinsis patriotiškumo monopolį ir neigs tautiškumą kitiems, pasieks to, kas nepavyko ir neturėtų pavykti nei Maskvos agentams, nei bimbininkams, kas, tur būt, yra viena ir tas pat. Suskaldyti mūsų visuomenę gali ne noras nuolat galvoti ir kritiškai pergalvoti savo pačių sampratas bei veiksmus, bet tik atsisakymas galvoti.

(parašai)

VIENO POLITINIO SUSIDOROJIMO ANATOMIJA

Įsivaizduokime, kad gyvename valstybėje, kurios parlamentas sugalvojo originalų kovos su vagystėmis įstatymą. Pagal šį įstatymą teismai vagystės bylų nesprendžia ir vagių nebaudžia. Vagystės atveju jie tik „nustato juridinį faktą". O bausti nebėra reikalo, nes bausmė nustačius „juridinį faktą" yra numatyta įstatyme ir jokio teismo čia nebereikia. Kiekvienas nusikaltėlis po „juridinio fakto nustatymo" privalo, pavyzdžiui, vairuodamas automobilį aiškiai matomoje vietoje padėti lentelę su užrašu „Aš esu vagis".

Sakysite, kad valstybės su tokiais kvailais įstatymais nėra. Juk tokiu atveju vagis, kuris nemoka vairuoti automobilio, galėtų vogti nebaudžiamas.

ŠALIS TA LIETUVA VADINAS...

Jeigu manote, kad šalies su tokiais kvailais įstatymais nėra ir negali būti, nes joks save gerbiantis teismas nesileis įtraukiamas į tokius politinius žaidimėlius, su išvadomis neskubėkite. Nes viena tokia šalis yra. Ji yra Europoje ir vadinasi Lietuvos Respublika. Yra joje ir vienas įstatymas, kuris teismams palieka tik „juridinio fakto nustatymą", o bausmė automatiška. Tik šiuo atveju įstatymas ne dėl vagių, o dėl „sąmoningo bendradarbiavimo" su KGB ar kitomis užsienio slaptosiomis tarnybomis. Ir bausmė taikoma tik tuo atveju, jeigu po „juridinio fakto nustatymo" žmogus sumano kandidatuoti politiniuose rinkimuose. Tada toks niekadėjas visur savo rinkiminėje propagandoje turi nurodyti, kad jis ar ji bendradarbiavo su KGB.

Įstatymas, jog sąmoningai bendradarbiavusieji su KGB ar kitomis užsienio slaptosiomis tarnybomis apie tai privalo rinkėjus informuoti savo rinkiminėje propagandoje, Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos priimtas prieš dešimtį metų. Per dešimtį metų jis buvo taikytas tik vienai politikei, pirmajai nepriklausomybę atstačiusios Lietuvos premjerei Kazimierai Danutei Prunskienei. Šis dešimties metų senumo atvejis vėl suaktualėjo, kai K. Prunskienė pernai kandidatuodama prezidento rinkimuose atsisakė vykdyti šią ne teismo, o įstatymo jai užkrautą pareigą savo rinkiminėje programoje liudyti prieš save.

AUKŠČIAUSIOJO TEISMO GĖDA

Prieš keletą metų viename vilniečių diskusijų ratelyje teko gerokai pasiginčyti dėl Aukščiausiojo teismo vaidmens šioje K. Prunskienės byloje. Niekaip tuokart negalėjau suprasti, kaip Aušč iausiasis teismas galėjo K. Prunskienę bausti, nenustatęs ar tame bendradarbiavime yra kokia nors nusikaltimo sudėtis. Ir kodėl bausmė už praeityje padarytus veiksmus priklauso nuo jos būsimų veiksmų (kandidatavimo ar nekandidatavimo rinkimuose), neturinčių nieko bendra su praeities įvykiais, dėl kurių ji buvo kaltinama. Diskusijose dalyvavęs buvęs premjeras A. Abišala ne mažiau aistringai įrodinėjo, kad reikalavimas nurodyti rinkiminėje propagandoje apie bendradarbiavimą nėra jokia bausmė ir kad teismas iš viso nesprendė nusikaltimo bylos.

Tokie A. Abišalos argumentai tuomet manęs neįtikino, bet dabar manau, kad grynai formaliu požiūriu jis buvo teisus. Aukščiausiasis teismas iš tikrųjų nesprendė K. Prunskienės bylos ir neskyrė bausmės. Tačiau tai reikalus tik dar labiau supainioja. Lieka neatsakytas klausimas, kodėl Aukščiausiasis teismas įsipainiojo ar buvo įpainiotas į šį nieko bendra su teise ar teisėsauga neturintį reikalą. Ir kodėl šis trečiaeilės reikšmės kovos dėl valdžios klausimas iš karto atsidūrė aukščiausioje teisės institucijoje. Kodėl nepradėta, tarkim, apylinkės ar apygardos teisme?

Atsakymas į antrąjį klausimą paaiškėja perskaičius Aukščiausiojo teismo nutarimą, patvirtinantį teisinį faktą, kad K. Prunskienė bendradarbiavo su KGB ir kad šis nutarimas yra galutinis ir kasacine tvarka neapskundžiamas. Šio teisinio spektaklio režisieriai suprato, kad pradėję nuo žemesnių teismo instancijų jie procesą ištęstų ir duotų daugiau progos visuomenei išsiaiškinti, kas čia iš tikrųjų darosi. O teismu buvo pasinaudota tam, kad susidarytų įspūdis, jog viskas daroma nepažeidžiant teisinės valstybės ir demokratinės visuomenės normų. Tačiau faktas, kad teismas pažeidė teisinės, įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios atskyrimo principą ir leidosi įpainiojamas į tuometinės politinės daugumos kovas dėl valdžios, liks įrašytas negarbingiausiame Aukščiausiojo teismo istorijos puslapyje.

KLAIDŽIOJANTIEJI ĮRODYMAI

Kritiškas skaitytojas, ko gero, pagalvos, kad nežiūrint mūsų pastangų sukelti abejonę šio reikalo skaidrumu ir sąžiningumu, faktas lieka faktu – Aukščiausiasis teismas vis dėlto nustatė juridinį faktą, kad K. Prunskienė sąmoningai bendradarbiavo su KGB ir tam tikslui pasirinko „Šatrijos" slapyvardį. Vis dėlto, mūsų nuomone, reikia labai suabejoti to „juridinio fakto nustatymo" pagrįstumu.

Pagrindinis įrodymas, kuriuo remdamasis Aukščiausiasis teismas nustatė šį „juridinį faktą", yra neva Prunskienės ranka rašytas pasižadėjimas bendradarbiauti su KGB ir nurodytas jos pasirinktas „Šatrijos" slapyvardis. Tačiau tiek pats dokumentas, tiek jo atsiradimo aplinkybės kelia rimtų abejonių.

Visų pirma, pati K. Prunskienė neigia šio dokumento autentiškumą ir laiko jį klastote. Dar daugiau abejonių kelia neaiškios šio dokumento „kelionės" per paskutinius dešimtį metų.

Kandidatuodama pernai vykusiuose prezidento rinkimuose K. Prunskienė atsisakė savo rinkiminėje kampanijoje nurodyti, kad ji bendradarbiavo su KGB, ir kreipėsi į Vilniaus apygardos teismą, kas šis ją apgintų. Ir 2000 metais vykusiuose seimo rinkimuose nuoroda į bendradarbiavimą su KGB Prunskienės biografijoje buvo įrašyta prieš jos valią.

Vilniaus apygardos teismas Prunskienės prašymą patenkino ir pradėjo naują bylą.

Apygardos teismui pabandžius susipažinti su dokumentais, kuriais paremtas Aukšč. teismo „juridinio fakto" nustatymas, paaiškėjo, kad Aukšč. Teismo archyve saugomoje K. Prunskienės byloje jos tariamo „pasižadėjimo bendradarbiauti" nėra. Tai davė pagrindo naujiems spėliojimams, kas ir kodėl pradangino šį dokumentą. Vilniaus apygardos teismas paprašė Valstybės saugumo departamento padėti surasti dingusį dokumentą ir nustatyti, kas ir kodėl išėmė iš bylos svarbiausią „juridinio fakto" įrodymui panaudotą dokumentą.

Pradžioje manyta, kad dėl kažkieno klaidos Aukšč. teismo byloje turėjęs būti dokumentas pateko į Centrinį valstybės archyvą, tačiau ten jo nebuvo. Nebuvo jo ir Ypatingajame archyve, kur saugomos KGB bylos. Todėl natūraliai žvilgsnis nukrypo į Balį Gajauską, buvusį Komisijos KGB veiklai tirti pirmininką, kuris pateikė tą K.Prunskienės „pasižadėjimą bendradarbiauti" Aukšč. teismui. Gajauskas pareiškė, kad jis dokumento neturi ir nežino, kur jis yra.

KAIP „ATSIRANDA" DINGĘ DOKUMENTAI

Žurnalistai Vilniuje jau buvo pradėję spėlioti, kad Saugumas turbūt darys kratą B. Gajausko namuose. Tačiau visai netikėtai dokumentas „atsirado". Jį į Vilniaus Apygardos teismą atnešė B. Gajauskas, atsisakęs paaiškinti, kur dokumentas buvo paskutinius dešimtį metų, kaip ir kur privatus pilietis Gajauskas jį rado ir kodėl anksčiau teigė jo neturįs.

Nemažai naujos informacijos apie aplinkybes, prisidėjusias prie „juridinio fakto" nustatymo, straipsnyje „Ką dar slepia Balio Gajausko stalčiai" paskelbė buvęs Centrinio archyvo direktorius Gediminas Ilgūnas (*Lietuvos žinios,*2002.XII.23). Archyve tuomet buvo ir KGB bylos, kurias tvarkė direktoriaus pavaduotojas Antanas Šoliūnas. Ilgūnas neįtiko tuometinei valdžiai ir buvo atleistas iš direktoriaus pareigų. Į jo vietą paskirtas pavaduotojas A. Šoliūnas ilgai neatidarė jo buvusiame kabinete esančių seifų. Sakėsi pametęs raktus. Tik kai buvo pradėta kalbėti apie seifų laužimą, raktai netikėtai atsirado. Seifuose rasta dar neaprašytų ir neinventorizuotų KGB bylų ir antspaudų. Šoliūnas aiškinosi, kad šias KGB bylas jis pirkęs Gariūnų turguje. Tuo, žinoma, niekas nepatikėjo ir Šoliūnas buvo priverstas atsistatydinti.

Tai gal ir K. Prunskienės „pasižadėjimas bendradarbiauti" pirktas Gariūnų tuguje?!

Paaiškėjus kaip neatsakingai su dokumentais buvo elgiamasi ir Aukšč. teisme, ir KGB bylų archyve, manau, daug kam akivaizdu, kad anuomet su K. Prunskiene buvo politiškai susidorota. Tačiau prieš pradedant svarstyti, kodėl susidorojimo taikiniu buvo pasirinkta K. Prunskienė, reikėtų Aukšč. teismo paklausti dar poros nelabai mandagių klausimų. Pavyzdžiui, kaip bendradarbiavimą suprato „juridinio fakto" nustatytojai? Kokios buvo to „bendradarbiavimo" pasekmės? Ar tame „bendradarbiavime" buvo nusikaltimo sudėtis? Kas, kaip, kur ir kada rado tą tariamą K. Prunskienės pasižadėjimą bendradarbiauti? Kodėl pasižadėjime nėra registracijos numerio, registravimo datos ir nuorodos, kas tą „pasižadėjimą" priėmė?

KODĖL TAIKINIU PASIRINKTA K. PRUNSKIENĖ?

Daug lengviau atsakyti į klausimą kodėl anuomet Seimo priimto įstatymo dėl asmenų, bendradarbiavusių su KGB ar kitomis užsienio slaptosiomis tarnybomis pirmuoju ir vieninteliu taikiniu pasirinkta K. Prunskienė. Tą nulėmė jos veikla Sąjūdyje ir vyriausybėje (K. Prunskienė buvo pirmoji nepriklausomybės atstatymą paskelbusios Lietuvos premjerė). Lietuvai tuomet buvo labai sunkus metas: Maskva spaudė atšaukti nepriklausomybės paskelbimą ir atsiskyrimo nuo Sov. Sąjungos klausimą spręsti vadovaujantis sovietų konstitucija. Vakarų valstybės, įskaitant ir tas, kurios beveik pusę šimto metų išeivijai dalino okupacijos ir aneksijos „nepripažinimus", vengė bet kokių kontaktų su nepr. Lietuvos vyriausybe. Ir štai K. Prunskienei pavyksta gauti audienciją pas tuometinį Kanados premjerą. Po sėkmingos audiencijos Prunskienė pakviečiama į JAV Baltuosius rūmus, grįžtančią Europoje ją priima D. Britanijos premjerė M Thatcher ir kitų Vakarų Europos valstybių vadovai. Lietuvai, iki tol laikytai Sov. Sąjungos vidaus problema, tai buvo didžiulis laikėjimas. Laimėjimas, kuriuo džiaugėsi beveik visa Lietuva.

Nesidžiaugė tik tie, kurie visą nepriklausomybės atkovojimo procesą norėjo paversti vienos politinės asmenybės kultu. Prunskienė netrukus buvo atleista iš premjerės pareigu, neva dėl to, kad pakeldama kai kurių prekių kainas ji sudarė patogias sąlygas Maskvos šalininkams jėga nuversti vyriausybę ir Lietuvą grąžinti į Sov. Sąjungos sudėtį. Taip sutapo įvykiai, kad Prunskienė buvo pašalinta iš vyriausybės sovietų bandymo jėga atstatyti Lietuvoje sovietinę tvarką išvakarėse. Pačiu kritiškiausiu momentu Lietuva praktiškai liko be vyriausybės, nes naujai paskirtas premjeras A. Šimėnas kažkur pasislėpė. Štai kodėl net po nepriklausomybės įtvirtinimo reikėjo kaip nors sukompromituoti K. Prunskienę, tokiu būdu bandant pateisinti labai neišmintingą premjerų keitimą tokiu kritišku momentu.

BYLA LAIMĖTA JOS DAR NET NESPRENDUS

Man atrodo, kad politika, kuri kritišku momentu pasinaudoja politikais tam, kad vėliau pradėtų knaisiotis jų praeityje ieškant klaidų ar nusikaltimų, yra nedora ir negarbinga. Net jeigu K. Prunskienė ir būtų kada nors buvusi priversta pasižadėti bendradarbiauti su KGB (kuo aš netikiu), tai didžiuliai jos nuopelnai atgimimo laikotarpiu turėtų su kaupu atpirkti praeities klaidas.

Lietuvos gyventojai jau seniai parodė, kad jie netiki prieš K. Prunskienę nukreiptais šmeižtais: nežiūrint bandymų ją sukompromituoti Lietuvos Gintarinė ledi2000 metais vėl buvo išrinkta į Seimą (ir išrinkta vienmandatinėje apygardoje); gyventojų apklausose ji visą laiką yra tarp populiariausių Lietuvos politikų dešimtuko, vėliausiose apklausose pagal populiarumą ji yra ketvirtoji (ją pralenkia tik V. Adamkus, R. Paksas ir A. Brazauskas). Tai labai aiškiai rodo, kad bandymas K. Prunskienę sukompromituoti visuomenėje nerado pritarimo. O tie, kurie pradėjo šią akciją prieš Prunskienę, dabar rikiuojasi pačioje populiarumo lentelės apačioje.

Tie Lietuvos politikos ir visuomenės vadovai, kuriems nėra reikalo ar noro varžytis su K. Prunskiene dėl garbės, jau seniai pripažino ir labai teigiamai įvertino didžiulį jos įnašą į nepriklausomos valstybės atstatymą. Prisipažinsiu, kad labai apsidžiaugiau prieš porą metų sužinojęs, kad Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus už nuopelnus nepriklausomybės atkūrime 2000 metais Kazimierą Danutę Prunskienę apdovanojo DLK Gedimino 2-ojo laipsnio ordinu ir Gedimino ordino medaliu. K. D. Prunskienė taip pat yra apdovanota Lietuvos nepriklausomybės medaliu.

Tikiuosi, kad ir Lietuvos Aukščiausiasis teismas ras pilietinės drasos dar kartą pažvelgti į tą „juridinio fakto nustatymą", ir pažvelgti daug kritiškiau. Ir tą jis turėtų padaryti ne dėl K. Prunskienės, o dėl paties teismo autoriteto atstatymo.

K. Prunskienės bylą Vilniaus Apygardos teismas turėtų svarstyti šį mėnesį. Tačiau tai bus tik formalumas. Visuomenės akyse K. Prunskienė bylą jau laimėjo. Tikiuosi, kad ir man dar teks proga susipažinti su Lietuvos Gintarinės ledi vardo savininke, paspausti jai ranką ir pasveikinti sėkmingai atlaikius tokius nedėkingus išbandymus.

Z. V. Rekašius

AČIŪ

Dėkojame

L. I. Adomavičiui	$100
Algimantui Kėželiui	$88
Stasiui J. Barui	$50
Jonui Juozevičiui	$50
Nerijai ir Romui Kasparams	$50

už paramą mėnraščiui. Taip pat dėkojame ir visiems kitiems, mus parėmusiems kuklesne, bet ne mažiau nuoširdžia suma – „Akiračių" adm.

MŪSŲ LAIKŲ PROZA

Yra keletas priežasčių, skatinančių įdėmiau pasižvalgyti po šiuolaikinę prozą. Pirmiausia, žinoma, dėl to, kad Frankfurto knygų mugėje Lietuva pasirodė galiausiai išmokusi reprezentuoti save, todėl turėtų parodyti ir savo prekę, šiuo atveju – literatūrą. Kaip besidžiaugtume pavykusiu Lietuvos pasirodymu ir maloniais jo įvertinimais, šios reklaminės kampanijos rezultatas turėtų būti didesnis vakariečių susidomėjimas lietuvių literatūra. Šis susidomėjimas po J. Ivanauskaitės romano *Ragana ir lietus* sėkmės Vokietijoje, regis, atsirado, tad įdomu pasižvalgyti, ar Lietuvos rašytojai turi ką pasiūlyti šiai atsivėrusiai, bet, galimybių neišnaudojus, vėl galinčiai užsiverti rinkai.

Antra, akivaizdžiai jaučiamas šiandienos gyvenimo refleksijos mene stygius. Proza, imanti gyvenimą kaip medžiagą, nesvarbu, kad ją kartais neatpažįstamai perminko, yra labai patogus būdas kalbėti apie pasaulį ir žmogų jame, pasakoti apie tuos dalykus, kurių neąpčiuops televizijų reportažai, kurie dings iš straipsnių laikraščiuose, kurių neužgriebs ar nedidele dalimi teužgriebs vaidybiniai bei dokumentiniai filmai, o išlaidos jiems sukurti šimtus kartų didesnės už tas, kurių prireikia romanui parašyti. Lietuvos gyvenimas šiandien yra gana įdomus, kad keltų ūpą į jį gerai įsižiūrėti ir galbūt, bent iš dalies, suprasti.

Taigi paskaitoma proza šiandien atvertų ir galimybę išeiti į pasaulio ar bent Europos literatūros lauką ir galbūt padėtų bent truputį susivokti savo pačių gyvenimuose. Du geri dalykai, dėl kurių verta kibti į darbą.

JUNGTINĖS PROZININKŲ IR POETŲ PAJĖGOS

Gruodžio 13-ąją, penktadienį įvyko tryliktasis Lietuvos rašytojų suvažiavimas. Šiuo metu rašytojų sąjungai priklauso 374 nariai. Suvažiavimas išrinko naują Sąjungos vadovą, poetą Joną Liniauską. Suvažiavime ne tik kalbėta apie administracinius reikalus, bet ir apklausos būdu, kurioje dalyvavo 130 rašytojų, išrinktas 20 a. lietuvių rašytojų dešimtukas. Daugiausia balsų gavo Justinas Marcinkevičius. Po jo sekė Salomėja Nėris, Vincas Mykolaitis-Putinas, Vincas Krėvė-Mickevičius, Balys Sruoga, Bernardas Brazdžionis, Maironis, Sigitas Geda, Juozas Tumas-Vaižgantas ir Jonas Aistis. Įdomu, kad iš gyvųjų į šį dešimtuką pateko tik du – J.Marcinkevičius ir S. Geda – ir abu poetai. Ir šiaip dešimtuke dominuoja poetai, gryni prozininkai, kurie poezijos niekad nerašė, o jeigu ir rašė, niekam nerodė, tėra du: V.Krėvė-Mickevičius ir J.Tumas-Vaižgantas. Taip dar kartą pripažįstama, kad Lietuva – poetų kraštas. Tačiau kokia gera bebūtų poezija, ji nėra paklausi prekė ir jau akivaizdu, kad tokia netaps. Taigi, poetų šalis pagal rinkos dėsnius turėtų persiorientuoti į labiau perkamą prozą. Tie persiorientavimo požymiai nėra labai ryškūs, bet jau atsiranda. Pirmiausia tai, kad prozininko ar bent eseisto plunksnos imasi vis daugiau poetų. Antra, naujais vardais dažniau pasipildo prozininkų, o ne poetų gretos. O ir knygynų lentynose daugiau prozos, nei poezijos leidinių. Tiesa, naujų knygų suvestinės, kurios spausdinamos kultūros savaitraščiuose, pateikia kiek kitokį vaizdą. Pavyzdžiui, gruodžio 13 d. *Literatūroje ir mene* pateiktos net 6 naujos poezijos knygos, o prozos – tik vienas ir tas pats pakartotinis J. Ivanauskaitės romano *Ragana ir lietus* leidimas. Tačiau šių poezijos knygučių didžioji dalis yra savo ir artimųjų malonumui surašyti eiliavimai, kurie anksčiau glausdavosi rankraštiniuose albumėliuose, o dabar, esant tokioms poligrafinėms galimybėms, nesunku ir išsileisti. Tokia praktika visiškai normali, tik kartais apmaudžiai nuskamba kokio nors kultūros valdininko žodžiai, kai suskaičiavus visus, net ir tokio pobūdžio leidinius, pabrėžiama, jog su originalios kūrybos leidyba nėra jokių problemų, jos leidžiama daugiau negu verstinės. Statistika bet kokią Lietuvoje sukurptą rašliavą priskiria originaliajai literatūrai, nesvarbu, kad iki tikrosios literatūros ten toli šaukia. Tokie skaičiavimai gerokai pribloškia, bet nuoširdžiai susimąsčius, o kas toji tikroji literatūra? Geriau iš karto nusisukti sprandą ir nebandyti spręsti tokių postmoderno amžiuje neįveikiamų problemų. Gal kitiems jos lengviau įveikiamos, bet man, nors ir gavau filologinį išsilavinimą, kai kada kyla tokie itin provokaciniai klausimai kaip šis: ar naujausia J. Mikelinsko prozos knyga *Žmogaus esmė* yra tikra literatūra, o E. Malūko romanas *Duženos* – ne.

Prie šio klausimo grįšiu vėliau, o apie jungtines žodžio meistrų pajėgas norėčiau pridurti, kad tos pajėgos tirpsta. Beveik prieš metus buvo prarastos dvi puikios poetės: J. Vaičiūnaitė ir N. Miliauskaitė, kurioms į pamainą, kaip pastebėjo Ą. Marčėnas, naujai ateinančių tokio talento poečių nelabai matyti. O visiškai neseniai atsisveikinta ir su dviem ryškiais prozos meistrais: gruodžio 13-ąją, pasibaigus 13-ajam rašytojų suvažiavimui, buvo praneša, kad mirė Jurgis Kunčinas, o prieš kelis mėnesius, rugpjūčio gale palaidotas Ričardas Gavelis. Ir vienas ir kitas buvo pačiame kūrybinės brandos amžiuje – J.Kunčinui 56-eri, R.Gaveliui – 52-eji.

KĄ KALBĖJO GAVELIS

Ši aliuzija į F. Nietsze knygos *Ką kalbėjo Zaratrusta* pavadinimą ne atsitiktinė, nes paskutiniojo, jau po mirties išėjusio Gavelio romano *Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste* pagrindinis herojus yra savaip antžmogiškas personažas, įgavęs galią tapti daugiaveidžiu arba nematomu, įveikti visas užtvaras ir kliūtis bei atpažinti blogio įsikūnijimus ir juos naikinti.

Bevardis herojus, kuris yra romano pasakotojas, gimė Vilniaus senamiestyje, vaikystėje išlandžiojo jo rūsius, kiemus ir užkaborius, o subrendęs įsikūrė Karoliniškėse, rudų daugiabučių mikrorajone, kurio jis nekenčia. Galiausiai, po iškilimo, kai jį garbino minios, ir nuosmukio, kai pralošė kortomis mylimą žmoną, herojus įsirengia būstą Vilniaus požemiuose.

... pats laikas prisistatyti: vadinuosi Sun-Tzu, esu karvedys, o mano karo laukas – visas pasaulis, dirbtinai suspaustas į šventąjį Vilniaus miestą. Be to, aš dar ir kolekcionierius, renku ir dvasiškai deginu pasaulio rauges, visus papiktintojus ir nedorėlius – iš jų telieka verksmas ir dantų griežimas. (Sun-Tzu gyvenimas šventame Vilniaus mieste p. 246).

Rinkdamas blogiukų kolekciją herojus tęsia savo tėvo, dekonstravusio kasdienos daiktus ir kūrusio savo kolekciją, savo pasaulį, kur visa darnu ir turi savo vietą, darbą. Romano pabaigoje užpuolikų apsuptas persirėžia sau pilvą ir supranta pats tapęs blogio įsikūnijimu, tuo paskutiniuoju eksponatu, kurio jis taip ilgai ieškojo, kad raugių kolekcija būtų pilna.

Skrodimas yra vienas iš šio romano įvaizdžių ir drauge rašymo principas. Herojus su draugu ne tik tyrinėja lavonų vidurius ieškodamas ten antrųjų smegenų, ne tik preparuoja blogio įsikūnijimus, bet ir pasakojamos istorijos romane atveriamos taip, tarsi būtų skalpeliu perrėžtos – nei jausmingumo, nei gailesčio, nei bandymo atjausti ir suprasti, tik blaivus analitiškas žvilgsnis, fiksuojant, kas žmogaus (ar žmonijos) organizme gražu, o kas subjaurota ir pakenkta.

Gavelį, kol buvo gyvas, vadino ciniku. Gavelis viešumoje neprotestavo, gal nebuvo svarbu, kaip jį įvardins daugiažodė minia. Kai dar buvo gyvas, kai pats galėjo gintis, bet nesigynė, buvo tarsi jo vieno reikalas ar apsisprendimas. Dabar turbūt verta būtų pasiaiškinti ir jau ne dėl Gavelio, o dėl mūsų pačių dvasinės sveikatos, už ką jis vadintas ciniku. Tarptautinių žodžių žodynas teigia, kad ciniku vadintinas žmogus, kurio poelgiai paremti cinizmu, o kita eilutė aiškina, kad cinizmas – moralės principas, pagrįstas žmogaus priklausomybės nuo visuomenės neigimu, reiškiasi nihilistine pažiūra į dvasinę kultūrą, atviru dorovės normų ignoravimu, tyčiojimusi iš jos principų ir idealų, žmogaus orumo žeminimu. Jeigu prieš apšaukiant žmogų ciniku būtų kliaujamasi ne žodžiu, kurio reikšmė daugeliui gana miglota, o keliamas klausimas dėl kiekvienos reikšmės atskirai, pvz., ar Gavelis atvirai ignoravo dorovės normas, arba – ar Gavelis žemino žmogaus orumą – tektų gerokai suglumti. Ciniku jis, regis, buvo pramintas todėl, kad savo prozoje žmogaus kūną vaizdavo neidealizuodamas, atvirai kalbėjo apie lytiškumą, seksą, nevengė nemalonių fiziologinių detalių. Bet ar čia cinizmas, ar realybės, tokios kokia jinai yra su visomis nemaloniosiomis pusėmis, regėjimas? O su žmogaus orumo reikalais net kūryboje yra visai tvarkoj, nes būtent orumą praradę žmonės, kaip tieji glitūs ministrai paskutiniajame romane, yra vaizduojami kaip blogio įsikūnijimas ir niekingi padarai. Orumą išlaikiusieji, tokie, kaip herojaus tėvas, net po mirties lieka gražia legenda, nesvarbu kaip su jo atminimu (romano įvaizdis – nupjauta galva) bebūtų elgiamasi ar naudojamasi. Ciniko vardas Gaveliui buvo priklijuotas tada, kai vyko aršios kovos tarp landsbergininkų ir antilandsbergininkų, ir Gavelis, įtakingas publicistas, turėjęs nuolatinę skiltį *Respublikoje*, buvo Landsbergį kritikuojančiųjų, nors anąiptol ne antilandsbergininkų gretose. Būtent tuo metu kūrybos žmonių žodis buvo pasitelktas kaip kovos ginklas, būtent tada prie visuomeniškai aktyvesnių kūrėjų pavardžių buvo pridėtos vienokios ar kitokios etiketės, kurios išliko iki šiol.

Gavelis ir kaip žmogus, ir kaip rašytojas pasirinko nedėkingą kelią – kaip žmogus jis nesitaikstė su galią turinčiųjų melu ir apgaule, o literatūriniame gyvenime nepanoro turkštis drungnoje bendražmogiškumo baloje, prikurktoje daugiausia dailių frazių ir iliuzijų. Gavelis ir publicistikoje, ir kūryboje buvo visuomenės kritikas, o tokie premijų negauna, bet neretai tremiami, kaip žydų pranašų pavyzdys rodo, į dykumas.

R. Gavelis nebuvo ištremtas, bet paskutiniaisiais metais gyveno gana atsiskyrėliškai. Jo mirtis buvo labai netikėta ir šiek tiek paslaptinga. Mirė vienas – žmona buvo ilgesniam laikui išvykusi ir rado jį sukniubusį ir gal visą parą taip pragulėjusį. Kalbėta, kad jis sirgo depresija, vartojo vaistus ir nevengė alkoholio. Kelios dienos prieš mirtį jis buvo įteikęs leidyklos „Tyto alba" direktorei diskelį su paskutiniojo romano tekstu.

PROZA IR POZA

Į J. Mikelinsko prozą dėmesį teko atkreipti todėl,

tad jam paskirta Nacionalinė premija, kuri teikiama už reikšmingiausius per pastaruosius penkerius metus sukurtus kūrinius. J.Mikelinsko kūryba nuo pat studijų nelabai domėjausi, tad pamaniusi, kad pratiopsojau kažką vertinga, skubiai susirinkau viską, tas išleista paskutiniaisiais metais: dvi publicistikos knygas *Ave, libertas...* ir *Žmogus ir jo legenda*, bei apsakymų ir miniatiūrų knygą *Žmogaus esmė*. Nuoširdžiausiai bandžiau suprasti šių kūrinių reikšmingumą, bet man nelabai sekėsi, ir šios pastangos baigėsi įžūliu klausimu – kuo J.Mikelinsko proza yra ikresnė už E.Malūko prozą. Šiuos du autorius lygina kaip visiškai skirtinguose oficialaus pripažinimo poliuose atsidūrusius asmenis: vienam už kūrybą teiciama premija, kitas net nepriimtas į Rašytojų Sąjungą, nors tai bene didžiausius tiražus turintis Lietuvos autorius, išleidęs arti dešimties romanų. Sutinku, kad Malūko proza meniniu požiūriu yra menkavertė - vyrauja žurnalistinio pobūdžio aprašymai, neišrutulioti charakteriai, primityvūs dialogai ir pan. Betgi ir bene pusė J. Mikelinsko knygos *Žmogaus esmė* yra ne kas kita, o žurnalistiniai vaizdeliai. Skirtumas tik as, kad Mikelinskas žurnalistiškai aprašo pokarį, o Malūkas – šiandienos gyvenimą, kad Mikelinsko herojai kalba apie pasiaukojimą ir idealus, o Malūko personažai rūpinasi kasdienės duonos kąsniu. Dailėje lar sovietų metais buvo susitaikyta su ta tiesa, kad gerai nutapytas šiukšlių kibiras yra ne mažesnė vertybė negu bet kuris kitas kilnesnis vaizdavimo objekas, tačiau literatūros kritikoje neretai galima įžvelgti gan aiškią tendenciją kūrinio vertę matuoti pagal tai, koks objektas yra vaizduojamas. Taip žiūrint žurnalistinis vaizdelis apie miško brolius bus daug vertingesnis už žurnalistinį vaizdelį apie šiukšlyno gyventojus. O moters akis ir plaukų spalvą apdainuojantis autorius daug dvasingesnis, negu tas, kuriam vagina tampa grožio ir moteriškosios paslapties įvaizdžiu, kaip tai atsitinka Gavelio prozoje. Tad kur problema – ar ne ten, kad vieni dalykai atrodo verti plunksnos, o kiti – ne. Tokia situacija primena vieną TV laidą *Frontas*, kurioje svarstomi net tokie lietuvio ausiai neįprasti klausimai, kaip antai – ar gėjus gali būti prezidentas. Minėtoje laidoje buvo kalbėta ne apie gėjus, o apie smurto aukų rodymą per televiziją – rodyti ar nerodyti lavonus. Kažkam iš dalyvių kilo klausimas – jeigu lavonų rodymas yra kenksmingas, ypač jaunoms sieloms, kaip tada su Medininkų aukomis, kurių vaizdai apkeliavo visas žiniasklaidos priemones. Arba su V. Lingio, žurnalisto nužudyto banditų užsakymu, fotografija pirmuosiuose laikraščių puslapiuose. Atsakymas buvo labai įdomus: jie buvo nužudyti ideologiniais motyvais, todėl jų lavonus galima rodyti. Ši tema greit paskendo tolesnėje pokalbio marmalynėje, tačiau tai, kas išsprūdo, iliustruoja ideologizuotą požiūrį net į tokius dalykus kaip kančia ir smurtas. Tad dėl to, kad literatūra vertinama ideologizuotai, atsižvelgiant į tai, kokias vertybes išpažįsta kūrinio herojai, o ne į tai, ar atskleistas jų žmogiškasis buvimas, jų klausimas pasauliui ir pačių atsakas jam, net nervintis per daug neverta.

Bet grįžkim prie J.Mikelinsko. Šį literatūros baruose seniai besidarbuojančiam ir visai neblogų kūrinių parašiusiam žmogui gan įžeidų lyginimą su E. Malūku pats laikas baigti. Tai tikrai ne J. Mikelinsko problema – kas Dievo buvo duota jam gerai parašyti, jis tą parašė, o vertintojų bėda, nes gana dažnai jie nepastebi verto dalyko tada, kai jis gyvastingas, o paskui kaip pavėluotą savo kaltės išpirką kiša premiją ir save gerbiantį žmogų pastato į gana keblią padėtį. Po ilgų svarstymų manau radusi, kodėl J. Mikelinskas nusipelnė Nacionalinės premijos. Ne už prozą – tai jau tikrai. Bet už pozą. Kadangi žodis poza skamba nekaip ir sukuria įspūdį, kad žmogus yra manieringas, arogantiškas ir panašiai, nedelsdama paaiškinsiu, ką noriu pasakyti: žodį poza pavartojau grynai dėl sąskambio, o ne kokiais suniekinančiais sumetimais, ir juo įvardinau moralinę vertybinę žmogaus laikyseną ir nuolatinį pasirengimą išsakyti ir ginti savo poziciją. Nekalbu apie tai, ar man tos vertybės labai prie širdies – žmogaus asmens vertingumas, meilė artimui – tai tokios normalios vertybės, kurių išsižadėjus nebūtų įmanoma gyventi. Pats šių vertybių pristatymo ir gynimo būdas – gan patosiškas, grasinantis nuosmukiais ir apokalipsėm – mano širdžiai visai svetimas. Tačiau laikyseną, pasirengimą kalbėti apie tai, kas svarbu, kas atrodo neturėtų išdilti ir išnykti iš mūsų gyvenimo – taip, toji laikysena verta ir dėmesio, ir pagarbos. Juolab, kad būtent su kultūros žmonių laikysenom šiuo metu yra gan tragiška situacija – savo žurnalistinio darbo praktikoje esu susidūrusi su daugybe atvejų, kaip vienas ar kitas asmuo, greit užuodęs, kurlink krypsta galią turinčių nuomonė, savąją tuoj pat pakoreguoja. O J. Mikelinskas – dabar palyginsiu su kitu, Mikelinskui vėlei nepriimtinu asmeniu – kaip ir Gavelis, savo laikysenos neskuba koreguoti, o jeigu ir keičia, tai dėl to, kad pats kažką suprato ar permąstė.

J.Mikelinską paprastai vadina konservatorium. Būti pavadintam šiuo vardu Lietuvoje nė kiek ne geriau negu būti pavadintam ciniku. Ne dėl to, kad tarp šių dviejų kategorijų būtų koks nors panašumas – gink, Dieve,– bet dėl to, kad nepalankus ir vienų, ir kitų vertinimas visuomenėje gana akivaizdus. J. Mikelinskui, vėlgi, kaip ir Gaveliui, nerūpi būti liaupsinamam ir populiariam – jis ištikimas sau, jis teigia tuos dalykus, kurie, jo manymu, yra svarbūs, jis matuoja visuomenę idealios visuomenės masteliu ir neišvengiamai tampa visa ko kritiku. Galbūt net dar negailestingesniu negu Gavelis. „Nepasakyčiau, kad ir aš esu užkietėjęs jų, tų Vakarų, priešas, bet kai matau ir jaučiu, kaip tie Vakarai su savo popais, rokais, instaliacijom, avangardizmais, visais postmodernizmais, fluksais, pleibojais, seksais, prezervatyvais ir t.t. plūsta į mūsų mokslinio socializmo nusiaubtą sielą ir mes juos atsilapoję patikliai it kūdikiai priimame, darosi klaiku ir gėda" (*Ave, libertas!...* p.284)

Akiračių skaitytojai J. Mikelinską gerai pažįsta iš jo nenuilstamos polemikos dėl kosmopolitizmo, žydų, 41-ųjų birželio sukilimo su T. Venclova. Dabar šie du, skirtingas pozicijas ginantys autoriai, abu bus Nacionalinės premijos laureatai.

NACIONALINIŲ PREMIJŲ DIAGNOZĖ

Lietuvoje neįprasta viešai svarstyti, kodėl vienas ar kitas asmuo gavo premiją. Laikraščiuose būna pateiktas premijų komisijos sprendimas, išvardinti kūriniai, paminėta, kad jie buvę reikšmingi, ir taškas. Bet koks klausimas apie pagrįstumą ar nepagrįstumą daug kam vaidenasi kaip amoralus. Maždaug – kas tu toks, kad drįsti kelti klausimą dėl vieno ar kito asmens nuopelnų. Gal iš tiesų klausimus kelti ir abejones išsakyti teisę turi tik autoritetai, bet šie tą daryti vengia, nes nenori būti įtarinėjami, kad pavydi. Be to, vyrauja fatališkas įsitikinimas, kad vertas žmogus tą premiją anksčiau ar vėliau gaus. Tačiau dviejų puikių prozos meistrų – R. Gavelio ir J. Kunčino – ankstyvas išėjimas anapus yra reiklus klausimas visai visuomenei, bandančiai kultūros lauke sudėlioti vienokius ar kitokius akcentus. Nacionalinė premija nėra pagailos gestas, o įvertinimo ir pripažinimo ženklas. Vadinasi tai, kas išskiriama premija, mūsų kultūroje yra tikrai gyvastinga. Ar R .Gavelio ir J. Kunčino, pastarąjį dešimtmetį gausiausiai kūrusių ir kritikų dažniausiai aptariamų autorių kūryba nebuvo tas reiškinys, kurį privalėjo pastebėti ir įvertinti nacionalinių premijų teikėjai? Gal menine prasme jų kūriniai menkaverčiai? Anaiptol – teksto gyvumu ir įtaigumu nesykį prašoka nemažos dalies apdovanotojų kalbėjimą. Problematikos įvairove – taip pat. Regis, vienintelė bėda, kad jie rašė ne apie romius kaimiečius ar aukštus idealus savo širdyse nešiojančius miestiečius, o vaizdavo atskalūnus ar šiaip girtuoklius, valkatas, laisvo elgesio moteris, kurių gyvenimai turbūt neverti dėmesio. Jei Mikelinskas smerkia visuomenę dėl jos moralinio nuosmukio – tada gerai, jei Gavelis tą nuosmukį atskleidžia ir parodo – tada blogai.

Nacionalinių premijų skyrimas už literatūrą akivaizdžiai rodo, kad šioje srityje požiūris ir nuostatos gan konservatyvios, ir premijomis neretai įvertinami kūriniai, kurie vos išspausdinti geriausiu atveju nukeliauja į literatūros istoriją, o ne ten, kur gyva šiandien.

Kitose meno srityse Nacionalinių premijų politika šiek tiek lankstesnė. Pavyzdžiui, šiemet dailės srityje viena premija skirta tikram postmodernistui R. Antiniui už jo kompoziciją R. Kalantos atminimui Kaune, kuri, sulaužant visus monumentaliosios dailės stereotipus, ne iškelta virš minios, o padriekta ant žemės. Dar viena premija atiduota tradicine technika dirbančiam ir senovės laikus vaizduojančiam grafikui A. Každailiui už P. Dusburgiečio kronikos iliustracijas ir heraldikos kūrinius. Teatro srityje dėmesys pagaliau atkreiptas ir į O. Koršunovą. Tačiau ir R. Antinis ir ypač O. Koršunovas oficialaus pripažinimo Lietuvoje sulaukė tik dėl sėkmės užsienyje. Literatai dėl kalbos barjerų į užsienius nelabai prasiveržia, tad kitoks žvilgsnis, kitoks vertinimas į šią gan uždarą sritį menkai prasiskverbia. Dvaro taisyklės, kai savi palaiko savuosius, čia labiausiai galioja. Lietuvos autorių išėjimas į užsienį būtų reikšmingas dar ir ta prasme, kad sudarytų galimybę ne tik patikrinti savo, kaip sakoma, konkurencingumą, bet ir galbūt dar kartą paklausti savęs, kam ir kodėl reikalinga literatūra. Ar dėl to, kad tai yra kalbinių žaidimų laukas, ar proga dar kartą juodu ant balto išdėti žinomas tiesas, ar visgi bandymas susivokti laike ir pasaulyje, bandymas persvarstyti ir naujai pamatyti dalykus, kuriuos kasdienybės bruzdesiai neretai išstumia iš akiračio.

APIE KĄ PASAKOJA ŠIANDIENOS ROMANISTAI

Romanas – tai pasakojimas, ir pasiblaškę po besiužetiškumo pabares rašytojai pamažėl grįžta prie pakankamai normalaus istorijų pasakojimo. Įdomumas iš naujo atgauna savo pozicijas ir galima sakyti, jog tai literatūros komercialėjimo pasekmė, bet kita vertus, tai būtų galima laikyti ir visiškai natūraliu grįžimu prie to, kas sudaro prozos kamieną. Tad apie ką šiandien kalba Lietuvos romanistai?

Paviršutiniškai apžvelgus pastarųjų metų prozą vienas dalykas išsyk krenta į akis – kūriniuose trūksta dabarties. Prieš kokį dešimtmetį, metams tepraėjus po Sausio tragedijos, vienas kolega amerikietis manęs klausė – ar dar nėra parašyta nė vieno romano apie sausio įvykius? Atsakiau ne, ir nuoširdžiai stebėjausi, kaip galima rašyti romaną apie tokius nesenus dalykus. O jis tarė: „Amerikoje jau krūva romanų apie tai būtų parašyta ir visi jie būtų bestseleriai".

Kūrinio, kuriame būtų pasakojama apie sausio

(tęsinys sekančiame psl.)

„LIETUVA IR EUROPA" – KONFERENCIJA VOKIETIJOJE

2002 m. lapkričio 7-10 dienomis Marburgo (Vokietijoje) universiteto Johann Gottfried Herder'io institutas kartu su Lietuvos istorijos institutu, Fantastika Biblioteka Wertzler ir Friedrich Ebert Stiftung surengė konferenciją, pavadintą „Lietuva ir Europa: kultūriniai-istoriniai pagrindai ir ateities perspektyvos". Įkurtas 1950 m., Institutas iki šiol domėjosi Vokietijos istoriniu vaidmeniu Rytų Europoje, ypač Latvijoje ir Estijoje. Šią konferenciją jis nutarė surengti Lietuvai išgarsėjus Vokietijoje vykusioje Frankfurto knygų mugėje ir dėl greitai įvyksiančio Lietuvos pakvietimo į NATO. Universiteto bibliotekos fonduose saugomas jo buvusio bendradarbio Povilo Rėklaičio archyvas.

Lapkričio 7-tą dieną konferenciją atidarė Instituto direktorius Eduard Mühle, pasakydamas trumpą žodį, o Alfred E. Senn pateikė programinę konferencijos kalbą. Konferencijos dalyviai savo pranešimuose lietė Lietuvos kultūros istorijos, Lietuvos literatūros istorijos, Holokausto bei jo pasekmių ir žiniasklaidos šiuolaikinėje Lietuvoje temas. Tarp prelegentų atvykusių iš Lietuvos buvo Alvydas Nikžentaitis, Jūratė Kiaupienė, Leonidas Donskis, Arūnas Bubnys, Audronė Zentelytė, Birutė Meržvinskytė, Aleksandra Aleksandravičiūtė, Giedrė Jankevičiūtė ir Kęstutis Petrauskis. Vokiečių dalyvių tarpe matėsi Christoph Dieckmann, Marianna Butenschön, Manfred Klein, Stefan Schreiner ir Heidemarie Petersen. Penktadienio vakarą, lapkričio 8-tą dieną, rašytojai Teodoras Četrauskas ir Jurgis Kunčinas lietuviškai ir vokiškai skaitė savo kūrybą. Šeštadienio vakarą Vytautas Landsbergis aptarė M.K. Čiurlionio kūrybą ir pagrojo keletą jo kompozicijų.

Konferencija pasibaigė sekmadienį, lapkričio 10 dieną, simpoziumu, pavadintu „Lietuvos sugrįžimas į Europą – politinė analizė". Simpoziumui vadovavo buvęs Hessen'o krašto ministras. Hartmutas Holzapfel'is. (Simpoziumo metu V. Landsbergis pasiūlė jį pavadinti „Europos sugrįžimu į Lietuvą"). Justas Vincas Paleckis aptarė šiuolaikinę Lietuvos padėtį, pareikšdamas, kad lapkričio 22 dieną Lietuva bus priimta į NATO. Jis tvirtino, jog Lietuva neturi jokių problemų su rusų bei lenkų mažumomis ir kalbėjo apie gerus šalies santykius su kaimynais. Vyrauja labai konstruktyvūs santykiai su Lenkija, o ryšiai su Rusija gerėja. Kaliningradas, Paleckis argumentavo, yra Lietuvai iššūkis – ne problema. Didžiausias klausimas Lietuvos užsienio santykiuose yra Gudija, tačiau ir su ja Lietuva palaiko geresnius ryšius, negu kiti Gudijos kaimynai. Dauguma problemų pasiruošiant stojimui į Europos Sąjungą jau išspręstos ir lietuviai stojimą į Sąjungą remia. Įstojus į ES Lietuva galėtų atlikti tilto, tarpininko ar vertėjo tarp Sąjungos ir buvusių sovietinių Kaukazo ir Centrinės Azijos respublikų funkciją.

Po Vilniaus universiteto docento Romo Lazutkos kalbos apie Lietuvos socialinio aprūpinimo problemas, to paties universiteto studentė Milda Kulimšiūtė, atstovaujanti LJOT*, savo pranešimu sukėlė gyvas diskusijas. Lietuvos jaunimas (pagal įstatymą jį sudaro 16-29 metų žmonės) šiuo metu sudaro 20 procentų šalies gyventojų, tačiau 2010-aisiais šis skaičius bus žymiai mažesnis. 70 procentų jaunimo gyvena miestuose, 50,7 procentai jų yra vyrai, nors moterys virš 30 metų amžiaus sudaro šalies gyventojų daugumą. Daug porų, jaunesnių kaip 25-ių metų, gyvena nesusituokę. Trečdalis bakalauro ir magistro siekiančių studentų turi dirbti pilną darbo laiką, kad užsidirbtų savo mokslui pinigų. Jaunimo bedarbių skaičius 4-5 procentais viršija šalies bedarbių vidurkį ir per paskutinius dešimtį metų 200,000 jų emigravo. Daugiau kaip pusė kalinių Lietuvoje yra jaunesni nei 31 metų.

Kalbėdama apie Europos Sąjungą Kulimšiūtė pareiškė, kad dauguma Lietuvos jaunimo pritaria stojimui į šią Sąjungą, tačiau turi kai kurių rezervų dėl galimybės prarasti tautinį identitetą ir dėl galimų padarinių, kylančių iš valdžios esančios Briuselyje. LJOT priklauso Europos Jaunimo forumui. Apskritai, jaunimo požiūriu, ES nesiskaito su jaunimo nuomone – pabrėžė prelegentė.

Atkreipusi dėmesį į emigracijos klausimą, Kulimšiūtė pareiškė, kad tai yra iššūkis valstybei ir valdžiai. Jai patinka jaunimo įgytas mobilumas, tačiau pastebėjo, kad jo galėtų būti daugiau, kad lietuviai dar neturi visos laisvės judėti ES šalyse. Jos supratimu, „smegenų nutekėjimo" priežastys pirmiausia buvo ekonominės, tačiau, jos nuomone, daugelis jaunų žmonių taip pat norėtų užsienyje įsigyti unikalios patirties, kurios nėra namuose. Kai ji užklaususi emigrantų ar jie kada nors mano sugrįžti į Lietuvą, atsakymas dažnai būdavęs „Taip, jeigu...". Valdžia turėtų stengtis patenkinti jaunimo poreikius.

Po jos pasisakymų kilusioje diskusijoje J. Paleckis aptarė kylančias problemas, bandant priimti stojimo į ES sąlygas, tačiau jis tvirtino, kad Briuselio laikysenoje taip pat galima užtikti kompromiso žymių dėl žemės ūkio kvotų. Paklausus dėl emigracijos statistikos, nei Paleckis, nei Kulimšiūtė negalėjo pateikti patikimų skaičių. Paleckis pareiškė esąs įsitikinęs, kad kai pagausės darbų ir pakils algos, emigrantai sugrįš. Jis ypač pabrėžė neseniai priimto įstatymo dėl dvigubos pilietybės svarbą ir pastebėjo, kad prezidentas Valdas Adamkus labai remia emigrantų sugrąžinimą.

Kulimšiūtė argumentavo, kad iš naujosios emigracijos iškils ne tiek politiniai vadai, kiek intelektualai ar ekonomikos autoritetai. Jie parsiveš į kraštą žinias. Atsakydama į klausimą apie politines partijas, Kulimšiūtė pareiškė, kad apskritai, jaunimas partijomis nepasitiki. Tačiau ji sitiko, kad jaunimas neturėtų stovėti nuošalyje, o dalyvauti politikoje. Jeigu jaunimas nebalsuos, jis turės prisiimti tokio sprendimo pasekmes. Kulimšiūtė sakė nenorinti nieko įžeisti, bet jaunimui sunku partijose rasti sau vietą (Balsai iš salės ragino ją kalbėti dar griežčiau). Atsakydama į Landsbergio pastabą, kad visi čečėnų studentai Lietuvoje nori grįžti į savo šalį ir jai pagelbėti, Kulimšiūtė pareiškė, jog patriotizmo nepakanka grąžinti emigrantus atgal – jie mąsto individualiau. Žinoma, emigrantai norėtų sugrįžti ir padėti, tačiau jie taip pat norėtų jaustis pageidaujami. Kai jai buvo atšauta – „Ar jie mano esą tauta?", simpoziumui vadovaujantis nutraukė diskusiją. Po to, prelegentai bei sesijos dalyviai užkando ir konferencija pasibaigė.

Konferencija buvo gausiai lankoma. Salėje, talpinančioje 71 žmogų, susirinkdavo 50-60 žmonių. Sekmadienį pasiklausyti diskusijų atvyko grupė studentų iš Lampertheimo. Vienas vokiečių studentas konferenciją pavadino „enciklopediška", sakydamas, kad ji pateikė stebėtinai išsamų šiandieninės Lietuvos vaizdą.

Herderio instituto direktorius Eduard Mühle konferenciją įvertino, kaip „labai nusisekusią, kuri subūrė didelį skaičių įvairių tautybių šiandieninės Lietuvos specialistų". Anot jo, pranešimai ir diskusijos pateikė Lietuvos istorinio fono bei dabartinės raidos „išsamų vaizdą". Jis pareiškė, jog Herderio institutas yra patenkintas galėjęs prisidėti prie Lietuvos, kaip Europos Sąjungos kandidatės, „geresnio istorinio supratimo".

A. E. Senn

*Lietuvos Jaunimo organizacijų taryba (LJOT) koordinuoja 40 jaunimo organizacijų. Neseniai ji atšventė savo 10-ties metų sukaktį.

LIBERALAUS NACIONALIZMO LINK

Turbūt niekas per daug neprotestuos, jeigu teigsime, kad prieškario pirmojoje Lietuvos Respublikoje aktyviausi buvo katalikiškos pakraipos intelektualai – Pr. Dielininkaitis, J. Keliuotis, A. Maceina, St. Šalkauskis ir kiti. Sutinkame ar nesutinkame su „Į organiškosios valstybės kūrybą" manifestu, jame ir kitur generuotos prieškario katalikų intelektualų idėjos daro poveikį dar ir šiandieną. Dar ir dabar ne vienas lietuvis savo priklausomybę lietuvių tautai supranta, Leonido Donskio žodžiais tariant, kaip „istorinio-kultūrinio projekto įgyvendinimą, o ne kaip empiriniai atpažįstamą socialinę tikrovę". Dažnas lietuvis ir šiandieną lietuviškumą suvokia siaurai etniškai-kultūriškai, bet ne politiškai.

Liberalioji mintis, jeigu ji apskritai egzistavo pirmojoje Respublikoje, kalbėjo pavienių žmonių – M. Römerio, V. Gustainio ar D. Cesevičiaus lūpomis. Pokaryje išeivijoje įvyko lemtingas posūkis: liberalų idėjos, pasitelkusios A. J. Greimo, J. Kaupo, V. Trumpos, o vėliau ir V. Rastenio, gabią publicistiką, ėmė sėkmingai rungtis, o kai kada net savo argumentų įtaigumu aplenkti katalikų mąstytojus. Liberalioji mintis išeivijoje savo apogėjų pasiekė, kai Vytautas Kavolis ir vėliau iš Lietuvos atvykę Aleksandras Štromas bei Tomas Venclova pradėjo reikštis lietuvių ir amerikiečių tarpe. Minėti mąstytojai pervertino lietuviškojo nacionalizmo „blut und boden" ir etniškojo grynumo etiką, sukurdami šiai ideologijai naujus, liberalius rėmus, labiau atliepiančius mūsų laikų nuotaikas. V. Kavolio, A. Štromo ir T. Venclovos minčių pripažinimo tarptautiniame lygyje akivaizdus pavyzdys yra Leonido Donskio parašyta ir prestižinės anglų-amerikiečių akademinės leidyklos „Routledge" pernai išleista studija *Identity and Freedom* (Mapping nationalism and social criticism in twentiethcentury Lithuania). Žinoma, nemažas nuopelnas, jog ši knyga pasirodė, tenka jos autoriui Leonidui Donskiui, savo tekste sugebėjusiam intriguojančiai pateikti minėtų trijų liberalų mintis bei apžvelgti jų intelektualinį kontekstą.

Donskio knyga susideda iš keturių skyrių. Pirmajame jis aptaria prieškario lietuvių nacionalizmą, kuris rėmėsi kultūros filosofija, įkūnyta Stasio Šalkauskio ir jo mokinio bei kritiko Antano Maceinos raštuose. Ši filosofija, kurios įkvėpimo reikia ieškoti antraeilių rusų ir vokiečių filosofų darbuose, buvo teoriniai rėmai siekiant suprasti žmogų, jo istorinę tikrovę ir tautos pasiekimus. Kultūra anuomet Lietu-

oje buvo suprantama kaip grynas dvasingumas, aip sąmoningas socialinės aplinkos, supančios žmo-ų, atmetimas. Prieškario lietuvių nacionalizmo sam-ratai ypač didelę įtaką darė A. Maceinos ideologi-ės nuostatos. Net ir šiandieną dauguma lietuvių ta-atina nacionalizmą su etniškumu, implikuodami, ad lenkas, rusas ar žydas negali būti tikrais lietu-iais, sako Donskis. Gaila, kad aptardamas etniškąjį ietuvių nacionalizmą L. Donskis nepalietė Juozo Girniaus, šeštojo dešimtmečio pabaigoje-septintojo radžioje flirtavusio su liberalizmu ir parašiusio *Tau-a ir tautinė ištikimybė* (1961), minčių. Tikėkime, ad ateityje jis tą padarys.

Ne visada lietuviškasis nacionalizmas buvo toks konservatyvus ir savyje užsisklendęs kaip pirmosios Respublikos laikais. Pavyzdžiui, kadaise aušrininkai, Jonas Basanavičius, Jonas Šliūpas, Vincas Kudirka ir kiti, skelbė, jog lietuvis yra kiekvienas, kuris kada nors yra kvėpavęs Lietuvos oru, sako Donskis. V. Kavolis, A. Štromas ir T. Venclova pratęsė aušrininkų liberalaus nacionalizmo tradicijas. Jeigu lietuvių konservatyvaus nacionalizmo pasekėjams, ypač A. Maceinai, kosmopolitizmas buvo keiksmažodis, Vytautas Kavolis skelbė, jog nė viena kultūra ar civilizacija nėra savarankiška. Kiekviena civilizacija išvysto ar nukreipia savo dėmesį į dalykus, kuriuos kita civilizacija paneigia ar jų nepaiso, rašė Kavolis. Todėl įvairios kultūros turėtų būti atviros viena kitai ir viena kitą papildyti. Žinoma, atvirumas kitoms kultūroms implikuoja kritiškumą savai kultūrai, siekiant jos pažangos bei modernizacijos. Kavoliškas liberalus nacionalizmas yra pagrįstas racionalumo, savikritiškumo ir individualizmo principais.

Tačiau Vytautas Kavolis suprato ir liberalizmo trūkumus. Kilusiam iš Vakarų racionalizmo, individualizmo bei britų empirinės tradicijos, liberalizmui žmogaus patirtyje yra daug kas svetimo, pavyzdžiui, istorinių įvykių bendras pojūtis, kolektyvinis identitetas, bendras užsiangažavimas, įvairios religinės bei mistinės patirtys ir panašiai. Visus šiuos dalykus galima išgyventi per nacionalizmą. Liberalizmas, kaip moderni ideologija, juos dažnai pamiršta. Todėl, anot Kavolio, nacionalizmas liberalizmą praturtina, suteikia jam žmogiško turinio ir neturėtų būti nurašytas.

Tomas Venclova Aleksandrą Štromą yra pavadinęs pasaulio piliečiu ir aistringu Lietuvos patriotu, organiškai sutapusiu su jos kultūra. Kaip tai tapo įmanoma? Leonidas Donskis duoda atsakymą. Anot Donskio, Štromas primena anuos XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios vyrus – G. Garibaldį, T. Kosčiušką, G. Mazzinį, A. Mickevičių – kovojusius ne tik už savo, bet ir kitų tautų laisvę. Štromas išpažino liberalaus nacionalizmo pažiūras. Jam antirusiškumas, antivokiškumas, antilenkiškumas ar antilietuviškumas buvo suprantamas kaip amorali įsivaizduojamo bendro priešo paieška, kaip atvirkščias antisemitizmas. XX amžiaus ideologijų atžvilgiu Štromas turi savo nuomonę. Jis ideologiją apibūdina kaip minties ir veiksmo sistemą, nesuderinamą su sociopolitine tikrove. Visos ideologijos Štromui yra globalinės bei utopinės, žadančios visuotinį išganymą ir siekiančios įvesti universalią tvarką. Tačiau žmogus nori priklausyti bendruomenei, įsišaknijusiai istorijoje, tradicijoje bei kolektyviniame identitete. Šis noras Štromui yra viena iš pagrindinių žmogaus teisių, kuri turi būti ginama prieš beveides, nutautintas, anonimines ideologijas. Nacionalizmas liberalioje ir demokratinėje aplinkoje neturėtų būti smerkiamas, sako Štromas.

Aleksandras Štromas ir Tomas Venclova buvo pirmieji lietuviškame kontekste iškėlę mintį, jog, užuot ieškojus kaimynų klaidų ar prasižengimų saviškiams, svarbiausia intelektualo pareiga yra kritikuoti savo bendruomenę ir jos kultūrą. Pavyzdžiui, kritiškas rusų ar lenkų bendruomenių įvertinimas pirmiausia yra rusų ar lenkų intelektualų pareiga. Kaip pastebi Leonidas Donskis, Štromas kritikavo Lietuvos žydų bendruomenės uždarumą bei nenorą maišytis su lietuviais pirmosios Respublikos laikais ir jos jautrumo stoką 1940 metais, Lietuvai praradus nepriklausomybę. Kritika savo bendruomenės neigiamom savybėm pasižymi ir Tomas Venclova, negailestingai kritikavęs lietuvių prietarus lenkų, rusų bei žydų atžvilgiu ir tuo užsitraukęs konservatyviųjų tautiečių rūstybę. Taip pat reikia pastebėti, kad Štromas ir Venclova visuomet pabrėžė žmogaus teisių primatą prieš nacionalizmą, išreikštą lozungais „teisėtai ar neteisėtai, bet pirmenybė mano tautai".

Savo publicistikoje Tomas Venclova kalba apie „traukos lauką", kuris supa kiekvienos tautos kultūrą. Anot Venclovos, kiekviena kultūra yra atvira sistema kviečianti kitų kultūrų žmones su ja bendrauti. Taip pat ir lietuvių kultūra. Štai Juozas Eretas (šveicaras), Levas Karsavinas (rusas), Icchokas Meras (žydas) bei daugelis kitų nelietuvių tautybės žmonių pasirinko lietuvių kultūrą kaip savo kultūrą. Dalyvavimas keliose kultūrose žmogų praturtina. Venclovos diskurse apie identitetą ir laisvę svarbiausia ne kraujo grynumas ar nekritiškas specifinio kalbinio bei kultūrinio *milieu* adoravimas, bet kiekvienam žmogui suteikta galimybė laisvai pasirinkti savo kultūros „traukos lauką" ar „laukus". Venclova dažnai kritikuoja Lietuvoje vyraujantį nacionalizmą, kuris, jo nuomone, nukrypsta nuo liberalaus nacionalizmo vertybių.

Daugiau nei dešimtį metų Lietuvoje egzistuoja liberali demokratija. Neužilgo valstybė įstos į liberalias vertybes išpažįstančią Europos Sąjungą. Tačiau iki šiol mažai buvo diskusijų apie nacionalizmo prasmę mūsų laikais. Tikėkimės, kad ši įdomi, lengvai skaitoma Leonido Donskio knyga bus greitai išversta į lietuvių kalbą ir diskusija apie nacionalizmą naujose sąlygose prasidės.

L. Mockūnas

Leonidas Donskis. *Identity and Freedom.* Mapping nationalism and social criticism in twentieth century Lithuania. Routledge. London and New York. 2002. 178 psl.

VIENOS FOTOGRAFIJOS ISTORIJA

1990 metais Harvard University Press išleido Avraham Tory knygą *The Kovno Ghetto Diary* (Kauno geto dienoraštis). Knygą redagavo ir jai įvadą parašė žinomas britų istorikas iš Oxford'o universiteto Martin Gilbert. Knygos „Pastaboje prie teksto" (XXV psl.) rašoma, kad „šioje knygoje naudotas fotografijas Kauno gete nufotografavo Hirsch Kadushin". A. Tory dienoraštį, verstą iš jidiš į hebrajų kalbą, pirmą kartą išleido Tel Avivo universiteto Diasporos tyrimų institutas ir Mosad Bialik. Ją redagavo Dina Porat.

Harvard University Press išleistoje angliškoje knygos laidoje yra nuotrauka, kurioje matosi sugulduti lavonai, fone – kelių kariškių siluetai, o pro lavonus jauna moteris veda du berniukus, dėvinčius trumpas kelnes, ranka pridengdama vieno jų akis, kad nematytų šiurpaus vaizdo. Po nuotrauka parašyta: „Lietuvė moteris ir jos vaikai praeina pro žydų lavonus, nužudytus Kaune pirmosiomis karo dienomis".

A. Tory dienoraščiams pasirodžius Amerikoje, pokarį prisimenantys vyresnės kartos išeiviai pradėjo abejoti šios nuotraukos autentiškumu. Pirma, vaikai joje dėvi trumpas kelnes, primenančias bavariškas odines kelnes („lederhosen"). Tokio apdaro beveik nebuvo 1941-mų metų Kaune. Antra, fone stovintys kariškiai nėra panašūs į vokiečius, o labiau primena Antrojo pasaulinio karo amerikiečių karius, vilkinčius anuomet plačiai pagarsėjusius „GI jackets".

2000 metais Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas Lietuvoje išleido A. Tory dienoraščių vertimą į lietuvių kalbą – *Kauno getas: diena po dienos*. Į lietuvių kalbą knygą vertė Dovydas Judelevičius, mokslinis konsultantas – Arūnas Bubnys, įvado autorius – Saulius Sužiedėlis, knygos redaktorė – Irena Stankevičienė. Minėta įtartina nuotrauka buvo įtraukta į lietuvišką dienoraščių vertimą.

Nors formaliai už kiekvieną knygą ir kas joje įdėta (pvz., iliustracijos) yra atsakingas knygos redaktorius/redaktorė, lietuviškai Tory dienoraščių versijai pasirodžius kai kas dėl minėtos nuotraukos įdėjimo ėmė kaltinti įvado autorių Saulių Sužiedėlį. Žinoma, dėl šios nuotraukos panaudojimo nekaltas nei Saulius Sužiedėlis, nei, tuo labiau, Lietuvoje gimęs ir gyvenęs knygos mokslinis konsultantas, nei jos redaktorė. Lietuvoje gyvenančiam žmogui Antrojo pasaulinio karo amerikiečių karių apranga mažiausiai pažįstama. S. Sužiedėlis, nors būdamas išeivis, gimė 1945 metais, tuoj po Antrojo pasaulinio karo. Todėl jam visos tos pokario „plonybės" – ką anuomet dėvėjo amerikiečių kariai ar bavarų vaikai – nėra žinomos. Tačiau svarbiausia, iki šiol niekas negalėjo nustatyti, ką iš tikrųjų vaizduoja ana dienoraščiuose įdėta nuotrauka ir iš kur ji paimta.

Nuotraukos „mįslė" *Akiračiams* paaiškėjo visai atsitiktinai. Mūsų skaitytojas, istorijos prof. Benediktas Mačiuika tą pačią nuotrauką pastebėjo bevartydamas Harold Evans istorinio profilio albumą *The American Century* (New York, Alfred A. Knopf, 1998). Ten, 408 psl., skyriuje apie Nürnbergo procesą įdėta ta pati nuotrauka, o po ja parašyta: „Kiek jie žinojo? Vokietė pridengia savo sūnaus akis. Ji buvo viena iš vokiečių civilių, kuriems JAV 9-tos Armijos amerikiečiai karininkai įsakė žiūrėti į iškastus lavonus 57-ių rusų vyrų, moterų ir vieno kūdikio, nužudytų SS vyrų". Nuotrauka paimta iš JAV Nacionalinių archyvų (National Archives).

Šios nuotraukos ir klaidinančio užrašo po ja pasirodymas *The Kovno Ghetto Diary* knygoje ir jos lietuviškame vertime yra labai apgailėtinas reiškinys, tačiau jis nenuvertina knygos teksto. Tik primityvus antisemitas galėtų tvirtinti, kad jeigu nuotrauka klaidinanti, tai ir Tory dienoraščiai yra falsifikatai. Knygas ir nuotraukas jose visada reikia vertinti atsargiai ir kritiškai, tačiau neperžengiant ribos, kurią nustato konkretūs įrodymai.

Bet tai dar ne viskas. B. Mačiuika *The Kovno Ghetto Diary* redaktoriui prof. M. Gilbert'ui parašė laišką, kuriame nurodė nelemtą klaidą ir autentiškus nuotraukos šaltinius. M. Gilbert'as Mačiuikai atsakė dviem laiškais. 1999 metų balandžio 13 d. laiške jis padėkojo už klaidos nurodymą ir rašė darysiąs ką

(tęsinys sekančiame psl.)

IŠ ARČIAU

(atkelta iš 11-to psl.)

jojęs bulvarinio dienraščio intencijomis, paskleidus gandus dėl galimos Vilniaus banko griūties. Užuot paklausus Prezidento nuomonės, jo laiškas Pasaulinei laikraščių asociacijai ir Pasaulio leidėjų forumui laikraštyje pateiktas liūdnai pagarsėjusios „Tauro" banko istorijos kontekste.

Kad ir kaip dabar pasisuktų saugumo šefo Mečio Laurinkaus aiškinimai, mesto šešėlio, net ir nebaigus tyrimo, nusiplauti nepavyks. Tikėtina, kad po naujojo Prezidento inauguracijos jo kėdė smarkiai subraškės.

Kokios šios istorijos pamokos ir ar neslepia ji dvigubo dugno? „Saugumietiško" šurmulio kontekste pasislepia kur kas painesnės istorijos. Juk dar prieš rinkimų vajų Valstybės saugumas domėjosi vėliau dosniausiu Pakso rėmėju tapusio verslininko J. Borisovo veikla ir jo ryšiais su tarptautiniu terorizmu. Šis ne tik kad nepagailėjo savo remiamam kandidatui milijono, bet ir aktyviai dalyvavo štabo veikloje, dėl jo dalyvavimo posėdžiai net vykdavo rusiškai. Akivaizdu, kad ir Rusijos įvaizdžio formuotojų komanda Lietuvoje pasirodė ne be gerojo dėdės Borisovo paslaugų bei pastangų.

Kažkodėl spaudos laisve susirūpinęs laikraštis neanalizuoja rinkimų kampanijai išleistų milijonų proporcijos. Atvirkščiai, konstatuojama, kad Paksas ne tik laimėjo rinkimus, bet ir išleidęs beveik tiek pat pinigų rinkimų kampanijai kaip ir Adamkus, sugebėjo sutaupyti veik 100 su viršum litų, o Adamkus ne tik patyrė pralaimėjimą, bet ir „prisidirbo" skolų.

Saugumietiško skandalo kontekste tik savaitraštis *Veidas* kalba apie tai, kad elektas ar jo komanda gali būti apsimelavę dėl rinkimų kampanijai išleistų pinigų. Iškart po rinkimų viena iš Pakso komandos narių Dalia Kutraitė-Giedraitienė tikino, kad rinkimams galėjo būti išleista apie 2 mln. litų. Dabar oficialiai jau figūruoja 3,28 mln. Lt. Bet net ir milijonu padidinta suma atrodo gerokai nutolusi nuo tiesos. Jau vieša paslaptim tapo tai, kad vienas didžiausių Lietuvos dienraščių Pakso reklamos paskelbė už 1,6 mln. Vadinasi, likusiai reklamai jis išleido dar tiek pat. Tuo tarpu „SIC Gallup Media" duomenimis, Pakso rinkimų kampanija Adamkų turėjo lenkti bent jau 2,3 karto. Taigi apytikriai tai turėjo sudaryti apie 7–8 mln. Pasitelkus elementariausius matematinius skaičiavimus, dar naiviau atrodo Pakso iždininkų skaičiavimai, kad jie neva naudojosi didelėmis reklaminių straipsnių ir videoklipų nuolaidomis, palankiais susitarimais.

Dar painiau viskas atrodo, prakalbus apie rusiškų pinigų ir viešųjų ryšių kompanijų dalyvavimą. Pakso komandos nariai bei įvaizdžio formuotojas A. Katkevičius, regis, visai susipainiojo savo aiškinimuose. Per visokius bandymus paneigti Rusijos įtaką girdėti naivūs atsikalbinėjimai, kad Rusijos interesai tėra tik „landsbergiški" svaičiojimai, kad Rusijos grėsmės arkliukas jau seniai pastipęs, kad dosnusis Borisovas už rinkimų milijoną, paramą Pakso bendražygiams oreiviams nereiklaus jokių dividendų. Visa tai panašu į naivias pasakėles. Tačiau stebuklų nebūna.

Istorijos su dvigubu dugnu anksčiau ar vėliau atsiskleidžia. Gaila tik, kad kai kurių „ketvirtosios valdžios" atstovų noras tapti pirmąja užgožia esminį jos pašaukimą objektyviai informuoti visuomenę.

Birutė Garbaravičienė

VIENOS...

(atkelta iš 13-to psl.)

galėsiąs ją atitaisyti. 2000 metų sausio 17 d. laiške Gilbert'as pranešė, kad jis Harvard University Press parašęs laišką, kuriame leidyklai nurodęs, kad ana fotografija „turi būti išimta". „Aš ją pakeisiu viena nuotrauka iš Kadushin'o rinkinio", rašė Gilbert'as Mačiuikai. Iš Martin Gilbert'o pastabų atrodo, kad ruošiamas *The Kovno Ghetto Diary* papildomas tiražas ar nauja laida. Tikimės, kad ši nemaloni klaida ten bus atitaisyta.

***Akiračių* Red.**

MAŽIAU NEAPYKANTOS

Pernai lapkričio mėn. *Akiračiai* atspausdino Vidmanto Stoškaus laišką, kurį yra verta komentuoti.

Pirmiausia jis yra priešingas, kad D. Bindokienė *Draugo* redaktorė spausdina kažkokios profesorės Onos Voverienės visiškai neįdomius straipsnius.

Galiu pareikšti savo asmenišką nuomonę, kad ir man jie nepatiko, su neteisingai iškraipytais faktais. Tačiau, yra ir daugiau Lietuvos rašeivų, kaip tūla dr. Rūta Gajauskaitė, kurios straipsnių Lietuvoje laikraščiai nespausdina. Tada ji savo straipsnius su tendencingai iškreiptomis mintimis siunčia į Amerikos lietuvių spaudą.

O dėl V. Landsbergio Amerikoje garbinimų ir liaupsinimų, tai patartume Vidmantui Stoškui perdaug nesijaudinti dėl jo politinės laikysenos. Vieni jį vertina ir gerbia, daugelis kitų yra nusivylę juo kaip politiku. Lygiai kaip daugelis „dypų" yra nusivylę trečios bangos lietuviais, kurie atvykę į Ameriką, niekur lietuviškame gyvenime nedalyvauja. Tačiau ir čia „dypų" tarpe yra ir gerų, ir blogų žmonių.

Lietuviška patarlė sako: atskirkime pelus nuo grūdų.

Vytautas Šeštokas

Los Angeles, Ca

Gerbiamieji,

Akiračiai – tai laikraštis, iš kurio tik vieno sužinome kas, kaip, kada iš tikrųjų atsitiko.

Esu labai dėkingas Jums visiems jo darbuotojams.

Nuoširdžiai,

Tony Šlapikas

Chesapeake, Va

Stiprybės ir kantrybės redaktoriams. *Akiračiai* kaip geras alus, dar nenusivadėjo.

A. Vaičaitis

Glenroy, Australija

Mieli *Akiračiai*,

Malonu pasveikinti Jus Naujų Metų proga ir palinkėti sėkmės Jūsų darbuose, o taip pat pareikšti dėkingumą už įdomų, informatyvų ir atvirų minčių mėnraštį. Sėkmės!

Zigmas Grybinas

O'Fallon, Il

Gerbiamieji,

Pirmiausia, Jūsų „paklodes" siūlau bent per pusę perkirpti. *Akiračių* puslapio rašinys – kaip tik. Ilgesnio nereikia, nes ir įdomiausias pasidaro nuobodus.

Skiltys puikios, ir jų ilgio pakanka.

Nors ir netikiu, kad įtūžęs 1941 m. sukilimo bei partizanų kovų niekintojas Liudas Truska savo pomėgio atsisakytų, bet vis dėlto siūlyčiau jam panagrinėti ir kitą temą – to sukilimo pobūdį bei kryptį, savaitę prieš jo pradžią įtaigavusius bei su juo susijusius kai kuriuos veiksmus, lėmusius 1941 m. trėmimus. O jų istorija turėtų būti labai įdomi, nes birželio 14-15 aštuoniolikai tūkstančių žmonių ištremti prireikė apytikriai 21000 trėmėjų armijos. Trėmimo paruošimui vadovavo berods 32 metų šiauliškis Todesas. Serovo instrukcijai vykdyti paskirtas 1940 m. rudenį, Todesas trėmimų planą ruošė visą žiemą, taigi tuo pačiu laiku, kai prieškomunistinis pogrindis ruošėsi sukilimui. Kai pogrindžiui vadovavo lietuviai ir apie juos telkėsi irgi tik lietuviai, kitatautis Todesas aplink save vadovais telkė daugiau kitataučius, lietuviams komunistams nieko svarbaus nepatikėdamas, pavesdamas jiems tik techniškus uždavinius. Ar nevertingas uždavinys būtų istorikui Truskai visą tą lietuvių tautos istorijoje iki to laiko negirdėtą žiaurybę objektyviai, bešališkai, moksliškai ir išsamiai išnagrinėti? Dabar Truskai žydšaudžiai daugiausia lietuviai. Ar neįdomu istorikui, o kartu ir mums visiems, būtų sužinoti, kas buvo lietuvių žudikai?

Bronius Nainys

Lemont, Il

Vakarų kultūroje, kurios dalimi esame ir mes, priimta leisti mokslininkui pačiam pasirinkti tyrimų sritį ir joje nagrinėti jam rūpimus klausimus. Kritikuotina gali būti tik mokslinio darbo metodika ir rezultatai, bet ne pats temos pasirinkimas. Be to, net ir norėdami negalėtume prof. L. Truskai patarti nagrinėti lietuvių žudynių, nes tokio reiškinio iš viso nėra buvę. Tiesa, kad per paskutines dvi okupacijas buvo nužudyta nemažai nekaltų Lietuvos gyventojų, tačiau žudoma buvo ne pagal tautybę ir ne dėl tautybės. Tik Lietuvos žydai vokiečių okupacijos metais buvo masiškai žudomi todėl, ir tik todėl, kad jie žydai.

Įdomi ir gerb. B. Nainio užuomina, kad 1941 metų sukilimą prieš sovietų okupantus ruošė ir jam vadovavo tik lietuviai. Neseniai Draugo *laikraštyje aktyvus sukilimo dalyvis P. Narutis aiškino, kad prie sukilimo buvo prisidėję ir kai kurie Lietuvos žydai. Nepastebėjome, kad dažnai tame pačiame laikraštyje bendradarbiaujantis B. Nainys būtų tokiam p. Naručio teiginiui prieštaravęs.*

Pogrindinės Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos vadovybėje, pavyzdžiui, buvo ir ne lietuvių tautybės Lietuvos piliečių. O jeigu 1941 metų sukilime dalyvavo ir jam vadovavo vien tik lietuviai, tai būtų įdomu panagrinėti kodėl. Ar sukilimo rengėjai nepasitikėjo visais kitataučiais Lietuvos piliečiais, ar kitataučių piliečių tarpe nebuvo sukilimui pritariančių? – Red.

Gerbiama Redakcija,

Nors mūsų nuomonės dažnai nesutinka, kartais verti ir pabarti, bet dažnai pasakote ir teisybę. Turite ir gerų savybių. Pavyzdžiui, nepučiate miglų į akis, kad esate visų lietuvių laikraštis, nesibijote kritikos ir niekam nepadlaižiaujate. Ar šiaip, ar taip, be jūsų būtų liūdniau ir mums, ypač toliau gyvenantiems ir „kromeliams" nepriklausantiems, būtų nuobodžiau.

Laikykitės.

Vytautas Gavelis

Collinsville, Il

Gerbiami *Akiračių* leidėjai ir rašytojai, visiem linkiu laimingų metų ir nors mano amželio sulaukti. Baigiau 91 pirmuosius ir skaitysiu savo mielus *Akiračius* iki mirties. Tik nesuklyskit, nesiuntinėkit po mirties, kadangi adresas bus jums nežinomas.

Skaitau su padidintais stiklais, bet viską perskaitau nuo A iki Z.

Mūsų doleriui vis keliant galvą aukštyn, nupirkau tų „beverčių" 40 dol. ir siunčiu panaudot, kol dar laikosi tinkamoje aukštumoje.

Su visa pagarba,

V. Čiuprinskas

Tillsonburg, Ont.

Gerbiamam V. Čiuprinskui linkime dar ilgai, ilgai gyventi. – Red.

Gerbiamieji,

Jau daugelį metų prenumeruojame *Akiračius* ir su pasigėrėjimu skaitome daugumą straipsnių ir komentarų. Paskutiniu metu, tačiau, vis dažniau iškyla betikslis kandumas, smulkmeniška pašaipa. Tarkim, kad ir visai neužtarnautos, gimnazistiškos replikos Viliaus Dundzilos paskaitai ir Pranės Šlutienės pranešimui. Ar atviro žodžio (ir minties) mėnraštis yra atviras tik savo ir savo pasekėjų pažiūroms ir nusistatymams?

R. ir R. Bartuškai

Longwood, Fl

ERATA

Liudo Truskos straipsnyje „1944-1953 metai: ką davė Lietuvai partizaninis karas?" (*Akiračiai*, 2003 m. nr1) pastebėta klaida. Ten, kur parašyta „1944 m. rugsėjo 28 d. atvykęs į Raudonosios armijos dar neužimtus Šiaulius, J. Matulionis konstatavo..." turėtų būti „atvykęs į Raudonosios armijos dar neužimtus Telšius..." – Red.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Darbai ir dienos. Nr. 30. Lietuva diplomatijos kuluaruose. Mokslinis redaktorius Leonas Gudaitis. Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. Kaunas. 2002. 344 psl.

Trisdešimtasis *Darbai ir dienos* tomas, skirtas Lietuvos diplomatijai, apima laikotarpį nuo prieškario pirmosios Respublikos laikų iki antrosios Respublikos pripažinimo 1991-aisiais metais. Sukaktuvinio numerio medžiaga – vertingas įnašas mūsų istorijai.

Daiva Dapkutė. *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė*. Politiniai-organizaciniai aspektai. 1945 m. – šeštojo dešimtmečio pabaiga. Vaga. Vilnius. 2002. 311 psl.

Antrojo pasaulinio karo metų išeivija arba taip vadinama „antroji banga" jau baigia išmirti, o apie jos organizacijas ir jų veiklą beveik niekas nerašo. Daivos Dapkutės knyga apie išeivijos liberaliosios srovės kelius ir klystkelius yra pirmoji kregždė šia tema. Savo gerai dokumentuotoje knygoje autorė išeivijos liberalų judėjimą tyrinėja pagal Algirdo Juliaus Greimo sudarytą schemą: Lietuvos laisvės kovotojų Sąjunga – bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio Užsienio delegatūra – Lietuvių rezistencinė santarvė – Šviesa-Santara – Santaros-Šviesos federacija. Knygoje nagrinėjama: liberalų srovės organizacinė ir idėjinė genezė; liberalų institucionalizavimosi procesas; pateikiami atskirų organizacijų aprašymai, tiriamos organizacijų kūrimosi, veiklos aplinkybės, nesėkmių priežastys; atskleisti liberalų santykiai su kitomis išeivijos grupėmis, organizacijomis, aiškinamasi liberalų reikšmė bei įtaka lietuvių visuomenės gyvenimui; apžvelgiamos skirtingų liberalų kartų pastangos kurti savas organizacijas bei bandymai vienytis; analizuojamas šeštojo dešimtmečio pabaigoje atsiradęs kultūrinių ryšių palaikymo su okupuota Lietuva klausimas, liberalų požiūris į kultūrinius ryšius su Lietuva, platesnės liberalų koalicijos susidarymo aplinkybės.

Alfonsas Eidintas. *Žydai, lietuviai ir Holokaustas*. Vaga. Vilnius. 2002. 477 psl. Knygos leidimą rėmė: Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Krašto apsaugos ministerija ir Švietimo kaitos fondas.

Dėl nacių Vokietijos okupacijos brutaliai sunaikinti dauguma Lietuvos žydų. Tai unikali savo kalba ir kultūra, svarbi ekonomikoje didžiausia Lietuvos tautinė mažuma, su kuria šimtamečiais kartu gyventa ir sugyventa. Centrinė šios knygos ašis yra Holokausto metų visos Lietuvos ir vietos žydų tragedija, liečianti lietuvių žydų santykius, lietuvių kultūrinį ir ekonominį antisemitizmą, stereotipus, lietuvių nacių talkininkų vaidmenį. Poholokaustinės Lietuvos visuomenės santykis su tragiškais karo metų įvykiais taip pat yra tyrimo akiratyje. Siekiama nustatyti lietuvių visuomenės bandymus susivokti kolaboravimo su naciais faktuose, bendros netekties tragizme, apžvelgti žydų ir lietuvių skausmingą dialogą: kas ir kodėl atsitiko karo metais. Tie klausimai iki šiol įtakojami senų antižydiškų stereotipų ir prietarų, tačiau tikrovės šviesa keičia senus klaidingus požiūrius komplikuotoje Lietuvos pastarojo šimtmečio istorijoje, atskleidžia bendros istorijos, taptatumo ir bendro praradimo suvokimą, moralinės atsakomybės pajautą. *Žydai, lietuviai ir Holokaustas* tai pirma lietuvio parašyta knyga, kur aptariama lietuvių dalyvavimo žydų naikinime apimtis ir aplinkybės.

Lietuvos ir Europos Sąjungos santykių dešimtmetis 1990-1999. Faktai ir dokumentai. Eugrimas. Vilnius. 2001. 235 psl.

Knyga atspindi Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos santykių raidą nuo nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. iki 1999 m. pabaigos. Šį leidinį sudaro kelios dalys: įvykių chronologija, kurioje paminėti bei trumpai pakomentuoti svarbiausieji aprašomojo laikotarpio įvykiai Lietuvoje bei užsienyje; dokumentai, susiję su Lietuvos ir Europos Sąjungos santykiais; taip pat Lietuvos Respublikos bei Europos Sąjungos vadovų ar atsakingų pareigūnų kalbos, pasakytos integracijai reikšmingomis progomis tiek Lietuvoje, tiek Europos Sąjungos šalyse.

Sigitas Krašauskas. *Penkiasdešimt sportinės veiklos metų išeivijoje.*. Toronto, Ont. 2001. 326 psl.

Ši knyga, parašyta lietuvių ir anglų kalbomis, yra skirta ŠALFASS 50-ties metų jubiliejui paminėti. Knyga gausiai iliustruota.

Arūnas Streikus. *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944-1990)*. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Vilnius. 2002. 374 psl.

Ši knyga yra pirmas nuodugnus sovietų valdžios pastangų sugriauti Bažnyčią Lietuvoje tyrimas, apimantis antrosios sovietinės okupacijos laikotarpį. Jo pagrindą sudaro archyviniai dokumentai, kurių daugumos iki šiol nebuvo mokslinėje apyvartoje. Knygoje daug vietos skirta sovietų valdžios ir Bažnyčios konflikto priešistorei, bandoma šį konfliktą susieti su bendra sovietinės sistemos analize.

Ramunė Marcinkevičiūtė. *Eimuntas Nekrošius: erdvė už žodžių. Scena* ir *Kultūros barai*. Vilnius. 2002. 423 psl.

Jaunesniosios kartos teatrologės įspūdinga monografija apie E. Nekrošiaus teatrą. Knygoje – repeticijų užrašai, neskelbti pasikalbėjimai, kritikos tekstai ir socialiniai kontekstai atskleidžia komplikuotą pradžią to, kas šiandien (neretai ir ironiškai) vadinama Eimunto Nekrošiaus kultu. Kokias erdves šis režisierius atveria už žodžių? Kodėl jis, priklausęs „jaunimiečių kastai", savo noru iš jos pasitraukė? Ar esamojo laiko diagnozės jo spektakliuose ne tik negailestingos, bet ir tikslios? Kodėl būtent Eimuntui Nekrošiui tarsi savaime primesta prievolė atstovauti idealaus menininko tipui – būti sėkmės Pirosmaniu?... Knyga gausiai iliustruota Nekrošiaus spektaklių nuotraukomis.

Egidijus Aleksandravičius. Dalia Kuizinienė ir Daiva Dapkutė. *The Cultural Activities of Lithuanian Emigrés*. Ministry of Culture of the Republic of Lithuania. Vilnius. 2002. 24 psl.

Iliustruotas Frankfurto knygų mugės katalogas anglų kalba.

GERIAUSIA DOVANA BET KOKIA PROGA
„Akiračių" metinė prenumerata.
Tik dvylika dolerių.
Užsakydami „Akiračius" savo giminėms, draugams ar pažįstamiems Jūs ne tik suteiksite jiems malonumą, bet ir pratęsite mėnraščio gyvavimą.

Prašau man siuntinėti AKIRAČIUS / pratęsti prenumeratą:
Vardas ir pavardė .....
Gatvė .....
Miestas ..... Valstybė ..... Zip .....
AKIRAČIAI
9425 So. Pleasant Ave.,
Chicago, Illinois 60620-5647
Prenumerata $ 12.00
Auka ..... $. ....
Pridedu čekį $. ....

DEŠIMT „ANNABERGER ANNALEN" NUMERIŲ IR KAS PO TO

Esant vienam iš dviejų *Annaberger Annalen* leidėjų lyg ir nesmagu pačiam priminti šį mažą jubiliejų. Blogas ženklas, jei niekas kitas nepamini tokios sukakties. Be to, spaudoje galioja prasmingas dėsnis, pačiam neaprašinėti savo darbų. Tačiau išeivijoje tų dorovinių normų nelabai paisome. Rašančiųjų mažai, ko pats neparašai, tas lieka neparašyta. O pats reikalas prašosi pristatymo. Juk nesu vienintelis, surištas su šiuo metraščiu. Yra bendradarbių, yra skaitytojų, yra publikos, norinčios išgirsti ar sužinoti apie tokį nekasdienį žurnalą, skirtą lietuvių ir vokiečių santykiams. Ir yra apie ką rašyti: išleisti numeriai sudaro 2196 puslapių; juose sutalpinti 137 daugiausia mokslinio pobūdžio straipsniai. Tai vienintelis specialus metraštis vokiečių kalba apie Lietuvą, sutelkiantis tyrinėtojus iš Lietuvos, Vokietijos ir iš kitų kraštų.

Metraščio vardas nurodo jo ryšį su Annabergu. Nors Vokietijoje Annabergų yra keletas, tačiau baltai pažįsta tik vieną: tai Annabergo rūmai Bonnoje. Tai Baltų krikščionių studentų sąjungos būstinė, kur veikia studentų bendrabutis ir baltų suvažiavimų buveinė. Sąjunga įkurta 1947 metais evangelikų kunigo Jazeps Urdzės, latvio, kilusio iš Lietuvos. Po karo kunigas Urdzė šalia lietuvių parapijų aptarnavimo rūpinosi ir baltų studentų dvasiniais ir materialiniais reikalais. 1952 m. Sąjunga įsigijo Bonnoje apgriautus Annabergo rūmus, juos savo rankomis atstatė ir juose įkūrė bendrabutį ir suvažiavimų buveinę. Iki šios dienos sąjungoje veikia visų trijų Baltijos tautų sekcijos. Šalia bendros veiklos, kuri daugiau skirta bendroms baltų problemoms, atskirai veikia ir kiekviena sekcija. Lietuvių sekcija 1976-1992 m. kasmet suorganizuodavo po du lietuvių literatūros aptarimus ir 1965-1992 m. leido saviveiklinį žurnaliuką *Annabergo lapelis*. Jame buvo straipsniai iš Annabergo veiklos, iš bažnytinio gyvenimo, bendrai apie išeiviją, jos santykius su Lietuva ir t.t. O Sąjungos rėmuose 1983-1988 m. buvo leidžiamas stambokas metraštis *Baltisches Jahrbuch*, kuriame ypač daug buvo medžiagos apie Baltijos kraštų anuometinį laisvėjimą. Šio metraščio paklausa kasmet augo. Paskutinio numerio tiražas jau siekė 800 egzempliorių, kurių net neužteko. Atsivėrus geležinei uždangai, Annabergo rūmai tapo vienu iš svarbiausių baltų centru. Latvijai ji net kurį laiką atstojo ambasadą ir informacijos centrą. Rūmų vadovams, kurie buvo kartu ir *Baltisches Jahrbuch* leidėjai, neliko laiko rūpintis metraščio leidimu. Tik išsilaisvinus Baltijos šalims, Annabergas vėl pamažu grįžo prie savo kasdieniško gyvenimo. Tačiau išeiviška veikla tuomet jau smarkiai kito. Reikėjo dėti visai naujus pagrindus. Taip ir lietuvių sekcija atsisakė lietuvių literatūros aptarimų, nes juose nereikėjo daugiau ieškoti žinių apie tėvynę. Nutraukėme *Annabergo lapelio* leidimą, nes Lietuvos spauda tapo visiems prieinama ir buvo kur kas brandesnė. Pradėta mąstyti, ką dar galima nuveikti. Norėjosi sakyti tai, ko nesugeba Lietuva. Mums, Vokietijoje gyvenantiems, atrodė, kad mes geriausiai sugebėtume kalbėti apie lietuvių ir vokiečių santykius. Norėjosi priminti Vokietijai jos buvusią kaimynę Lietuvą. Tuo pačiu norėta priminti Lietuvai Vokietijos ir vokiečių kultūros svarbą. Taip *Annabergo lapelio* tąsoje pradėjome leisti šį specialų metraštį.

Vokietijoje gyvena ir daugiausia universitetuose dirba nemažai Lietuvos žinovų. O ir Lietuvoje pamažu atsirado ir padaugėjo mokslininkų, politikų, diplomatų ir kitų, susidomėjusių Lietuvos ir Vokietijos santykiais. Tad vylėmės rasti bendradarbių ir gauti pakankami straipsnių. Žinoma, leidiniui yra svarbiausia skaitytojai. Šiuo vokišku leidiniu kaip tik norėjome sudominti iš Lietuvos ir Rytprūsių kilusius asmenis, kurie vienaip ar kitaip dar vis domisi arba vėl susidomėjo Lietuva. 1993 m. išleidome dar gana kuklios apimties (tik 146 pusl.) pirmąjį metraštį. Pirmą numerį atspausdinome 500 egz. tiražu. Išsiuntinėjome visiems sąjungos nariams ir šiaip su Annabergu surištiems asmenims, prašydami aukų. Egzempliorius dalinome ir šiaip, negailėjome jų siųsti ir į Lietuvą. Sulauktos aukos nepadengė išlaidų. Ir antrą numerį platinome tuo pačiu būdu, bet jau pranešdami, kad nuo kito numerio siųsime tik jį prenumeruojantiems ir užsimokėjusiems. Tada pamatėme, kad leidiniu susidomėjusiųjų ratas nėra jau toks didelis, tik šiek tiek daugiau nei šimtas. Prie šių prisideda dar prenumeruojantieji Lietuvoje, kuriems iki dabar metraštį siunčiame veltui. Be to, pardavinėjame mūsų metraštį suvažiavimuose bei kituose renginiuose. Spausdinimas sudaro didžiausią išlaidų dalį. Tad buvome priversti vis mažinti tiražą. Dabar jį sumažinome iki 280 egzempliorių. Visgi pirmi penki numeriai jau visiškai išparduoti arba išdalinti, o ir kitų likučiai mažėja. Tačiau prenumeratorių skaičius nelabai auga. Vieni miršta, kiti atsisako, treti ilgesnį laiką neužsimoka ir mes vieną kartą apie tai priminę tyliai juos išbraukiame iš adresų sąrašo. Nors jų vieton stoja nauji, tačiau jie tesugeba papildyti tuštėjančias eiles. Tad nuo pirmos dienos mūsų didžiausias rūpestis – kaip rasti dar bent 50 naujų abonentų. Tada įstengtume išleisti metraštį be skolų, kurias dabar tenka padengti mūsų sąjungai.

Kur kas malonesni reikalai klostėsi su autoriais. Nuo pat pradžios nebuvo sunku gauti tinkamų straipsnių. Metraščiui kiek pagarsėjus, dabar sulaukiame apie trečdalį visai neprašytų straipsnių. Autoriai patys atsiklausia, ar norėtume paskelbti jų darbus. Kartais tenka net vieną kitą straipsnį atidėti sekančiam numeriui. Ir retkarčiais atmesti. Kontaktai su autoriais priklauso prie džiugių patirčių, kurios ir palaiko ūpą toliau tęsti darbą. Susidarė gražus autorių būrelis. Prie gerų patirčių priklauso ir darbas redakcijoje bei sugyvenimas su bendradarbiais. Visus dešimtį numerių paruošėme dviese: Annemarie Lepa ir aš. Prie leidimo prisideda šeimų nariai ir giminės: mano žmona peržiūri vokiečių kalbą, Gerhard Lepa verčia ir taiso vertimus, Herbert Lepa vargsta su kompiuterio problemomis. Visi dirbame be užmokesčio. Neįstengiame ir autoriams sumokėti už jų straipsnius.

Dabar išleidę dešimt numerių pamatėme, jog mūsų vienų rankų jau nebeužtenka. Jėgos silpsta, jaučiamės pavargę. Pradėjome ieškoti išeities. Perimti mūsų metraščio leidimą labai geromis sąlygomis pasisiūlė viena leidykla . Mums redakcijoje būtų belikę tik surinkti tekstus. Ilgai svarstėme šį pasiūlymą. Jį priėmus būtų padidinta kaina bei daugiau negalėtume veltui siuntinėti egzempliorių į Lietuvą. Be to, išsigandom, kad patyrusi finansinius nuostolius, leidykla gali staiga atsisakyti leidimo. Tad galų gale atsisakėme šio plano. Rasta kita išeitis. Nuo sekančio numerio prie redakcijos prisidės Christina Nikolajew, kuri 2003 metais užbaigs Rytų Europos istorijos ir religijotyros studijas. Šalia to susitarta su Lietuvių kultūros institutu dėl jo prisidėjimo prie leidimo. Taip nuo vienuolikto numerio *Annaberger Annalen* bus leidžiamas Baltų krikščionių studentų sąjungos ir Lietuvių kultūros instituto. Tuo pačiu pakeisime dabartinį metraščio pavadinimą į *Annaberger Litauische Annalen*, taigi į Annabergo lietuviškus metraščius. Toks pavadinimas geriau atitiks turinį ir palengvins jį surasti internete, kur jo adresas yra http://www.annaberg.de. Tikimės, kad šie pasikeitimai pozityviai prisidės prie metraščio tolimesnio augimo.

Didesnę numerių dalį sudaro straipsniai įvairiomis temomis. Visgi kiekviename numeryje stengiamės surinkti kiek galima daugiau straipsnių panašiomis temomis. Taip 3, 1995 m. numeryje penki straipsniai svarstė pokarinę padėtį Lietuvoje; 4, 1996 m. numeryje devyni straipsniai buvo skirti pirmos lietuviškos knygos sukakčiai paminėti; 5,1997 m. numeryje septyni autoriai rašė apie vokiečių okupaciją Lietuvoje 1941-1944 m.; 6, 1998 m. numeryje net 11 straipsnių buvo skirti vokiečių-lietuvių literatūriniams ryšiams, o 9, 2001 m. numerio didesnę dalį užėmė išsamus ir platus Harry Stossun tyrinėjimas apie vokiškas mokyklas Lietuvoje iki 1940 m. Dabar ruošiamo 11, 2003 m. numerio svarbi tema bus kaip Lietuva tarpukaryje vertino vokiečių mažumą. Kartas nuo karto visą numerį skiriame vienai temai. Tokius numerius paruošti paprastai perleidžiame kitiems sudarytojams. Taip 7, 1999 m. numeryje buvo patalpintos 1998 m. Nidoje įvykusio istorikų suvažiavimo paskaitos apie 1945 m. padalintą Rytų Prūsiją, kai lenkams atiteko Mozūrija ir Vakarų Prūsija, Karaliaučiaus sritį pasilaikė Rusija, o Klaipėdos kraštą sugrąžino Lietuvai. Šiame numeryje lenkų, vokiečių ir lietuvių istorikai gvildena skirtingus šių sričių išsivystymus ir čia pasilikusiųjų senbuvių bei naujaateivių sugyvenimą. Šį numerį sudarė Ruth Kibelka. 10, 2002 m. numeris skirtas moderniai lietuvių literatūrai ir Lietuvos prisistatymui Frankfurto knygų mugėje. Šį numerį sudarė Klaus Berthel, gyvenantis Vilniuje, dirbantis lietuvių literatūros vertėju į vokiečių kalbą. Šis numeris supažindina vokiečių publiką su naujausia lietuvių literatūra. Taip pat čia buvo ir Algirdo Landsbergio *Penkių stulpų turgaus aikštėje* dramos vertimas į vokiečių kalbą. Dėl šio numerio buvo tartasi su Lietuvos reprezentacijos organizaciniu komitetu Vilniuje, siūlant jam savikaina perimti šio numerio tiražo dalį. Galvojome, gal komitetas norės mugėje tokį leidinį pardavinėti arba dalinti. Deja, iš Lietuvos pusės nesulaukta pritarimo. Komitetas vengė bendradarbiavimo su Vokietijos ir išeivijos organizacijomis, net su VLB. Vis tiek išleidome šį numerį prieš prasidedant mugei, kur jis buvo pardavinėjamas lietuvių literatūriniuose renginiuose, tačiau mažesniu tiražu, nei pradžioje galvota.

Jau iš šių pristatytų temų matosi, kad žurnale vyrauja istorinės temos. Čia atsispindi redaktorių interesai ir jų geri ryšiai su istorikais. Žinoma, beveik kiekviename numery talpiname ir po keletą straipsnių aktualiomis temomis. Bet jų galėtų būti daugiau. Ateityje į tai norime daugiau atsižvelgti. Tačiau nelengva kalbėti apie šio žurnalo tolimesnę ateitį. Yra rimtas pavojus, kad vienam redakcijos nariui nustojus dirbti, metraštis sustotų. Krizė po dešimto numerio tai paryškino. Gerai apmąstę nutarėme tęsti darbą iki 12-to numerio. Bet neatsiradus geresnėms finansinėms ir organizacinėms sąlygoms teks metraštį marinti. Tokiomis sąlygomis kaip dabar, neįmanoma leisti rimtą mokslinį metraštį. Jau vien tai, kad dviems ar trims asmenims redakcijoje tenka versti, perrašyti, spaustuvei paruošti ir leidinius patiems išsiuntinėti pareikalauja daug darbo ir didelės įtampos, ypač kad tai atliekama laisvalaikiu, negaunant paramos net už telefoną, e-mail ir kelionės. Redaktoriams nepaprastai svarbu lankytis moksliniuose suvažiavimuose, nes ir elektroniniame amžiuje asmeniški kontaktai yra būtini. Bet ir tam nėra numatyta jokių išlaidų. Norint kur nors dalyvauti kongresuose tenka patiems užsimokėti ir imti tam atostogas. Asmeniškam užsiangažavimui yra ribos, ypač kad pasikeitė laikai. Juk Lietuva yra valstybė. Už dviejų metų ji taps EU ir NATO nare. Bus vėl pats laikas naujai apmąstyti išeivijos galimybes. Mūsų supratimu, tokio metraščio tolimesnį leidimą tuomet galėtų perimti arba bent paremti Lietuvos institucijos. Žinoma, su kitu žurnalo pavadinimu ir visai kitomis galimybėmis.

Artūras Hermann